

בחברה לחקירת א"י ועתיקותיה

הכינוס הארצי הי"ד לדיעת הארץ

צפת והגליל התחתון

סוכות, תש"ט

הכינוס הי"ד לדיעת הארץ נערך ב策ת בימיט א-ד של חול האועד סוכות תש"ט, בחסותה של עיריית צפת.

המושב הראשון (ט"ז בתשרי - 30.9.58)

במעמדם של שרים, חברי כנסת, אישים ציבוריים, ארכיאולוגים וחברי החברה לחקירת א"י ועתיקותיה מכל קצוות הארץ פתח פרופ' ב. מזר, נשיא האוניברסיטה העברית ויו"ש בראדש החברה בשעה 5 אמחריתצהרים. את הכינוס באולם הקולג'ן ציליל. הוא קידם בברכיה ברכבת את ביתת הניל, המודשת ימיה כקדם. מר י. שפרינצק, יושב-ראש הכנסת הטעים, שבמשדר דורות הרבה ונערך חפירות בארכישראל על ידי זרים, ואילו עתה קמו לנו אנשי מודע לתפקיד בשחה זה, פועלות החברה לחקירת א"י הן תרומות ונכס יקר של מדינתה. הוא אישל לצפת, שתזכה להיות מרכזו תרבותי של הניל. ראש עיריית צפת, מר א. הכהן, הודה לדלאשי החברה על הסכמתם לקיים את הכינוס בעיר זו למטרות הקשטים שהרי קרוכם בדבר, והוא הביע את בוחנו שלכלשיגיע בשנייה תורה של צפת לשמש אכסניה לכיבושים של החברה — כבר יעמוד לרשותו היכל תרבות גדול. בקורסיתו מרגע ציין הנואם, שעם שחרורה של צפת היה בשנת 1500 יהודים, בעוד שעכשווי מגעה אוכלוסייה ל-11000 איש. מר ג. שזר הביא את ברכתה של הנהלת הסוכנות היהודית. הוא העלה על נס את צפת, בירת הח"ן, ההיסטוריה, התרבות והגעויות, ועמד על התופעה המופלאה, שאין כדוגמתה בכל תולדות ישראל בגולה, שציבור כה קטן במנינו כיישוב היהודי ב策ת, השפיע השפעה כה גדולה על כל האומה. השיר "לכמה דוחי" של המשורר הפטהי ר' שלמה אלקבץ חדר לסייע תפילה סודור ומגבש והחפט בער, יהוי קרובים ללבנו בדורות אין עיר, שאוצרותיה התרבותיות, טלית ומידותיה בעבר, יהיו קרובים לאיזור ב策ור. אללא של צפת. מר י. אבידר מסר סקירה על פעולותיה של החברה לחקירה א"י ועתיקותיה בשנת תש"ח בתחום החפירות, הפלסומית והפצת ידיעת הארץ ב策ור. בתום סpeech הברכות הריצה פרופ' ב. מזר את הרצאת-הפתיחה על גליל הגויזים בתקופת המקרא.

החותם המקראי והמקורות החיצוניים, הנוגעים במישרים ובעקיפים לניל, אין בהם כדי לשחרר תמונה רצופה ובהירה של קורת חבל-ארץ זה, על התמודדותו של גוף בזונן בתקופת המקרא; ואילו המחקר הארכיאולוגי של האיזור המתייחס בעזם רק בזונן

האחרון עם החפירות השיטתיות בחצוץ, בהנהלתו של ד"ר ידין, והבדיקות והטפלים, שבוצעו בגליל העליון ובכמה מקומות אחרים בצפון הארץ. מתחז כל הידע לנו מסתבר, שבמשך התקופה הנגענית התפתחה התישבות רחבה-ים ממדדים במושלים וכבערים, הפקיפית את הגליל ממערב, מזרום ומזרחה, שנתברכו בתנאים נוחים מחלאית וגם בדורות-תchapora חשובות. ערים רבות באזוריים אלה הגיעו למדורה רבה של שגשוג. החפירות בחצוץ אישרו את זידיות המלראיות והחיצוניות, שהיתה זו עיר-מלכה גודלה וכרכן מטהי פורה במאות הי"ז—הי"ג לפסה"ג. ולא בכדי מכנה אותה מוקד מקרי "ראש כל הממלכות האלה", היוו מלוכת הגליל, ואת מלכה האחרון יבין — בשם "מלך כנען". כמיין מתברר מן הסקר של ד"ר אהרון, שגמ בחלקו הצפוני של הגליל העליון עמדו על תלן ערים נגעניות חשובות, ובכלן קדש בנילול, תל אל-חדרבת (אולי מרן — מרכז המקראית), גוש-חלב, יקלת. לעומת זאת היה החבל ההררי המרכזי של הגליל מיושב בתקופה הנגענית יישוב דليل מאד, והתישבות של קבע לא התחלת שם עם ברוא היישורות והנהגמת השיטה של התקנת בורות טסודים. אלא לאחר שנאחזו בו שבטי ישראל ועמים קרובים להם במאות הי"ג—הי"ב לפסה"ג, זהו האור הידוע מספר שופטים בשטח חרותת הגויים, שהוא מושג מכך לגליל הגויים, ומשמעותו — החבל ההררי והמיוער, שבו נאחזו שבטים (גויים) נודדים ונודדים-ילטחצוה, ובכללם שבטי ישראל, שעשו בהדרגה לחיי יישוב של קבע ביישובי פרות, ואף קלטו בהדרגה מתישבים נספחים שבאו גלים-יגלים מן הדרות. משעבديיהם בשני קרבות — האחד בدرות (נחל קישון) והשני בצפון (מי מרום), ואף לכבות את חצוץ ולשרפה. אין אנו יודעים מתי נתרחש מאורע זה, אבל מסתבר, שלא אחרי הפלאה הי"ב, על כל-יפנים נצחונות אלה חוללו שניינו מוחלט בחצי השבטים. נפתלי — התפשט בגליל המזרחי, והשבט הקרוב לו ביותר קרבתם, שבט דן, כבש את ליש (בימיו של יהונתן בן משה). יששכר, שפרק את עול הנגעני, הרחיב את גבולו בדרומ-מזרח הגליל; ממערב לו התפשטו משפחות זבולון ואשר עד חוף הים, ואילו מדרום פשטו בני יוסף לאוז העמק. אפיק-על-פיין עוד נשארו הרבה טריזיטים נגעניים בטור האוכלוסייה היהודית, שבטי ישראל לא הצליחו לכבשם, ורק בימי של דוד נפלו הערים הנגעניות האחרונות בידי בני ישראל. בתקופת דוד ושלמה לא זו בלבד שהגליל נחפר לאחوات בני ישראל, שאוכלוסייתו גדרה והכשירה שטחים נספחים בהר להתיישבות חקלאית, וערימות שונות בו נעשו מרכזים חשובים, אלא שטחים ישראלי פרצה את הגבול ממערב ובצפון (אבל בית מעכה ויעון). ופירוש הדבר שהגליל כלו בכלל באופן אינטגרלי במלוכה היהודית ומילא תפקיד רב ערך בחיה המדיניות והכלכליים, ולא פחות מארבע מתוך שיטים-עשרה הנציגויות של שלמה הן בגליל. הנסיגה והחילה בטוף ימי של שלמה, כשהארץ כולה בגליל המערבי עברלה לרשותה של מלכות צור, ולאחר מכן עם התגברות לחזם של הארכימים על ארץ נפתלי מן הצפון. אבל תניליל בכללו נשאר קשר קשור בל-יינתק אל מלכות ישראל עד

המשמעות של חגולת פלאסר השלישי (2/733 לפסח' נ'), שנתקה את גليل הגוים מלכות שופרפון והפכה לפחות אשורית (פחות מגדון). למרות החורבות והתגליות מארץ הניל, שעלייתן מעד תגולת פלאסר, נשאהו אוכלוסייה ישראלית ניכרת בגלי גם בתקופה מאוחרת, ועל עצמה מעמידות הזקרים שנותן מימי מלכי יהודה לאחרי האחוריים. לשאר יישוב זה בגלי נודע הפקיד נכבד ביום השני, כשהגiley התחל שוב לקלוט עולמים מהדרום, הלא הן משפחות יהודה, שבמזרחת הזמן — ביום החשומונאים ובית הורדוס — הפכו את גלי הגוים לניל יהודאי ולחיק בלתי נפרד של פלצות יהודה המאוחרת.

המושב השני (ט"ז בתשרי — 30.9.59)

המושב השני נפתח בשעה 8.30 בערב באולם הקולנוע "צליל" בחרצאותו של פרופ' מ. אבידריווה על היהודים והיוונים בגליל. כיו"ר המושב שימוש מר. שייבין.

מסוף תקופת החשומונאים ואילך היה היישוב היהודי בגלי מוקף ערים נכירות, שהונ פרה הפולחן האלילי. קיום היהדות בגלי היה מותנה במאבק התגוננות מתמיד עם האסונות הזרים. מימי הבית השני ועד לאחר מלחמת בריכוכבא עדמו היהודים בהצלה טול אויב, שנראה להם מסוכן. אפשר לאטור את גבולותיו של הגiley היהודי עליידי ציוון מקום מציאותן של כתובות לכבוד האלים הזרים, שאין להם זכר בתחות היהודי. מתוך עיון בכתבאות אלו, בכללן אחת שלא נתפרסתה עד כה, ניתן לעתוד על טיבו של האויב, שבו לחמה היהודת. אין הדברים אמרומים באלה ייון היהנים, שכבר במאה הרביעית, היינו, לפני השתלטות ההלניסטים במצרים נטערעה האמונה בהם. אלא באלו נגע בלבוש היווני, אויביה של דת ישראל מימי קדם. ובמקומה באו של השלישייה התחלת שוקעת גם דת מזוחית זו (בגלגולו ההלניסטי), ובמקומו באו דתות אחרות. כגון דת מתראם, הנזרות וכור. ירידה זו בכוחו של היריב המוסוכן מסבירת במידה רבה את חיקם הסובלני של היהודים כלפי הירושה האמנותית של התרבות היוונית-דומאית, שנרגלה בביטעריטים ובברית-הכנסת הקדומים בגליל, שבهم מזויות הרבה דמיות של בעלי חיים, אף על ארונות הربנים ומשפחותיהם. המרצה השני היה ד"ר נ. אביגדור שדרבו נסבו על בתי-הכנסת בגלי העליזון.

בגלי מרכזיות השרידים החשובים ביותר של בתיה-הכנסת העתיקים בארץ, המשוחחים פרק חשוב בתולדות התרבות היהודית בארץ-ישראל. הם נמנים עם סוג בתיה-הכנסת מן התקופה הרומאית המאוחרת. היינו, מימי התעצמותו של היישוב הגלילי, שפיתחה פעולה ענפה בבניה ציבורית מוגנתאלית. מתוך השרידים, שנשי תמרו עד עכשוו, ניתן לשחזר את צורתה של בתיה-הכנסת. הם נבנו לפי עקרונות קבועים ומקובלים. שבאו על ביטויים בתכנית האחדה של הבסיליקת: בכיוונים לדרום, לעבר ירושלים: בארכיטקטורה החיצונית, שיש בה ואליציות רבות, אך שולט בה רעיון מסוות; וכן בעושר ובריביגוניות של העיטורים למיניהם. בעיר

טורם ראיו לצוין השימוש המורכב בצדות של בעלי חיים ובניראים. הללו נטשטו ברובן בתקופה של קגאות דתית.

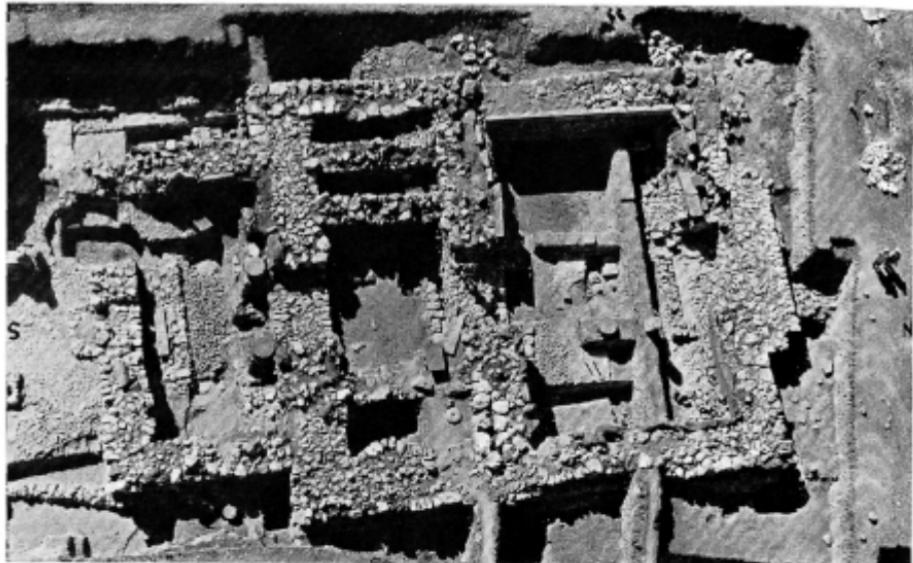
בארכיטקטורה של תריהוכנות ניכרת הפסורת ההלניסטית וכן מרגשת בה השפעה מכרעת של הארכיטקטורה הרומית-סלאנית של המאות השנייה והשלישית לספירה. יהודיו הניל גילו גישה עצמאית וכושר יצירה אמנויות בשילוב האלמנטים הארכיני טקסטוניים השאולים וביצזובם והרכבתם של העיטורים למיניהם. מחדך כך נוצר טיפוס מיוחד של בנייה ונפתח פרק חדש בחוללות האמנות היהודית בארץ-ישראל. בית-הכנסת הנילי השפיע לא במעט על עיצוב הארכיטקטורה של הכנסתיה הנוצרית. יש לעין מחדש בכתובות, שיויחסו קודם לנדרנים שתמרו לבניית בתיה הכנסת. על סמך ממציא חדש מתברר, שלעחים קרובות מכךנות הכתובות למבצעי העבודה בפועל.

המלצת האחרון במושב זה הייתה ד"ר ח. ז. הירשברג שumped על רשותה יישובה של צפת וגליליה.

אננו רואים להזכיר על רציפותו של היישוב היהודי בארץ-ישראל במשך כל הדורות בעיקר בזכותו קהילות זעירות בעיירות ובכפרים של אוור הניל העליון וספריו הקדום ביותר, שהמשיכו להתקיים למן הכיבוש הערבי ועד היום של מגורי ספרד. מקורותינו על תקופה זו הם מעין מסיפס משובץ כתמי מסמכים מהגניזה, מסורות על קברי צדיקים וקטועי תיאורים של נסעים ועורכי ביקורים ליד קברים. בכך שבע מאות שנה לא התרחשו כאן מאירועות מרעישים, שהיו עשרים להשאיר רישומים בולטים בחוללות ישראל. דומה היא פרשת הניל העליון לחיו של "האדום הקטן", שבסותו של דבר הוא נושא של ההיסטוריה האנושית; ו מבחינה זו אפיינית וטיפוסית היא לגיל התקופה הנדגנה יותר מזו של אחריתו. כאן ישבים בני שתי העדות: הרבניים והקראים. בנצח מבקש לו מקלט ראש ישיבת גאון יעקב שחרת, וראשוני הعالים מאירופה לאחר המבול הצלבני באימם לכך להשתתף על קברים של התנאים והקדושים שבסביבה.

צפת הייתה בתחילת כפר נידת, ולאחר מכן — עיר דרום; אבל במידה שטח קרבים לסוף התקופה עולה חסיבותה. שיריו של משה קרלייל צפת מעדים, שהיו כאן יודעי תורה ולשון עברית. זוהי מעין בשורה של המפקיד, שנועד לצפת במאה השש-עשרה, כאחד המבקרים של התורה שבעליפה.

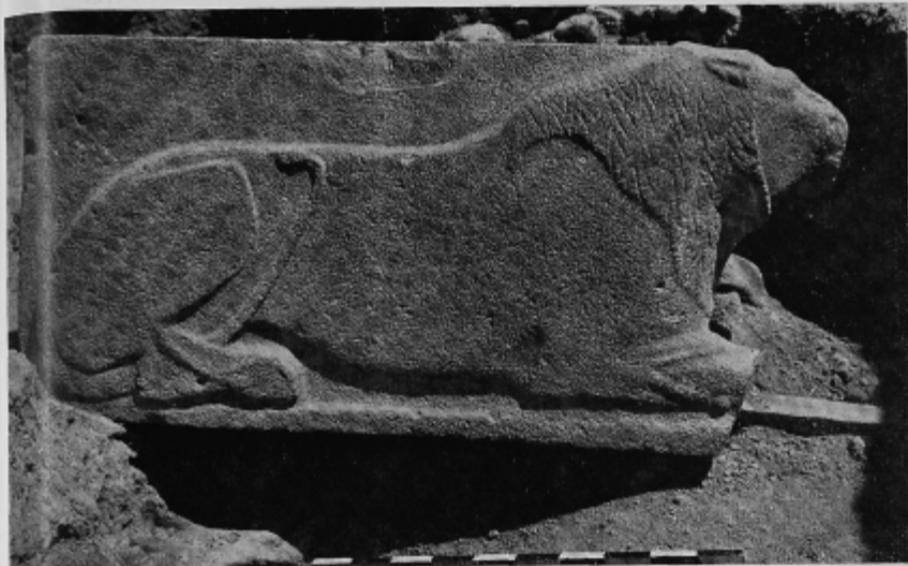
למהורת, י"ז בתשורי (1.10.58) נערךו מהשעה 7 בוקר ועד 1 בערים שלושה סיורים מקבילים: סיור א' — לגוש-חלב, ברעם, הונין, כפר-געלדי, בהדריכתם של ד"ר ג. אביגדור, פרופ' ג. פראוור, מר מנן ברושי ור' סרן ב. ספור; סיור ב' — למירון, גוש-חלב, באר-שבע הגלילית, מקען וקדש, בהדריכתם של פרופ' ס. אביה יונה, מר ג. ברסלבסקי ומר מנשה הראל; סיור ג' — לדתון, הריווחנן, ריחנית, עלמה, מצודת ישע, כביש הגביל, חורטיש והר זבול, בהדריכתם של פרופ' ד. עמידן ומר א. שחף. בכלל סיורים השתתפו כ-250 איש.

1. מראה מן האורן של מקדשי שטח ד'

2. קידש הקדשים של מקדשי וא-nob. העמוד והבסיס המרובע הם משל שכבות
ו. ואולי שני בסיסי העמודים הם מרצף מקדש ו-

1. אורחותסטט האריה — מקדש BC

3. תבנית הכבד ומחובותיה בכתוב יהוחה

4. צלמית חרס

"סקניתה
סמלדרש BC

2. פסל אל המקדש (נתוך ראש ורגלים).
כשל חומו סמל אל השם

1. שער העיר בשטח ט'. לפעתה: מחלוקת השער שנחפרה (ב'ג').
לפטה: חומת התמיכת האדוללה (ב'ג' ב')

2. חומת התמיכת הנדרלה מתקופת הברונזה המילונית ב'

[למאנטו של ג' ידין]

1. שתי חותמות הפלוטריאוליות כפי שנתגלו בשטח ב', ותנור החמר ביןיהן

2. מראה מקרוב של אחת החותמות הפלוטריאוליות לאחר שחובבה על בסיסה

1. "הבטה" הישראלית משכבה II, בשטח ב'

2. צלמית האל וגרון מוזיא מעל לברכיו.
(שכבה II, שטח ב')

2. כלים חרס ובתוכו כלים המתמם מברונזה

[למאמרו של י. יידין]

1. מראה מן האוויר של שטח א' בסוף עונת 1958. סימין שער שלמה (שכבה 10): משמאל, "מבנה העמודרים" (שכבה 8). במרכז, "הומת הוגדרם" מימי שלמה, ומחתייה. שרידי הבניינים מן התקופות הכלגניות

3. מטען האורתוסטטים (שכבה 14), שטח א'

4. מצבת הפלחן, כלי מטבח, ומצבאות פילון
קטנות, כפי שנתקיימו בשכבה 13, שטח א'
(לטאמנו של ג. ידרו)

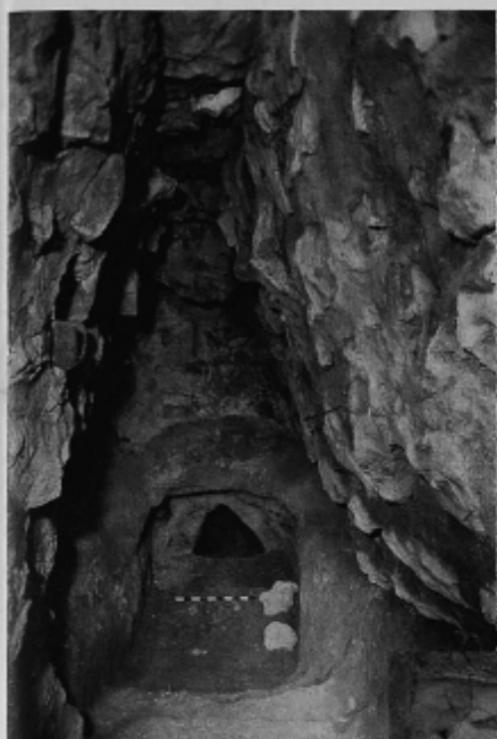
2. "אורחותטט הלבייה" משטח א'

1. שטח א'. טראם כללי של הבניין הגדול מתקופת הברונזה התיכונה ב':
משטאל שרידי בניינים מתקופת הברונזה הקדומה

2. שטח א'. חומת הלבנים הגדולה מתקופת הברונזה התיכונה ב':
כפי שנחגלהה בחתק פגורה לחומת הסוגרים

1. שטח א'. הפרוזדור המקורה המוביל למאנר המים (שכבה 14)

2. שטח א'. צנור בירוב, לרגליו בסיס החותם הברונזה תיכונה ב'
(ר' לעיל לוח ז, 2)

2

1—2. טרכזותם מקיסריה

1

3. כתובות על אבן הרים

[למאטרו של ב. לויישיץ]

2. טוונטונט של הלגיון השני עשר בקיטוס

[למאטו של ב. ליפשין]

1. כחובת שנמצאה לרגלי התיאטרון בקיסריה

4

3

4—3. אוסטרקאות מכורנווב ועליהם כתובות ביוונית

[למאטו של ש. אפלבוים]

1. מראה הקיר המזרחי של המקדש והחצר.

3. ראש של צלמית־חרס חبرش
„כיבע אוסיריס.“

[למאמנו של ג. אביגדור]

2. ראש של צלמית־אבן מקיפרוט.

1. קבר מס' 30, שטח ד/, מסוף תקופת הברזל הקדומה

3. פכיות שחומות ונור מסוף תקופת הברזל הקדומה

2. פכיות מתקופת הברזל הקדומה.
חכלי השמאלי מטפורס קייפרי
Bichrome I—II

[לרשימתו של מ. דותן]

(1.10.58)

המושב השילשי נפתח בשעה 4.30 אחה"צ באולם הקולנוע "צלול" בהרצאתו של מר ז. שיפמן על הגיאולוגיה של הגליל העליון. י"ר המושב — פרום' ד. עמירן.

אין אוזר בארץ, פרט לנגב, שעה על הגליל העליון מבחינה ריביגוניות התופעות הגיאולוגיות בשטח מוגזם. ריבוי קווי-העתק, המבתרים את הגליל למספר רב של גושים טקטוניים, מופיען את מבנהו הגיאולוגי בהשואה לשאר אזורי הארץ. העתקים אלה מעצבים גם את קווי הבסיס הגיאוגרפיים של הגליל העליון, ובפרט את העמקים הפנימיים ואת רוכסיה הרים. גילם הצפדי של העתקים מתבטא בנוף העיר בסוכן גיאומורפולוגי ובתדרות של רעידות האדמה. — פעולות-השבירה שבאו על ביטין בעתקים, טישתו במדת רבת את מבנה הקמטים שקדם להן. בכל זאת ניכרים עד היום מרכז האנטיקלינונות והסינקלינונות הראשתי.

בגליל העליון מציגות הפורמציות הגיאולוגיות, החל בקרטיקון התיכון ומעלה. הסלעים בני גיל של קרטיקון עליון הם בעלי התפשטות גיאוגרפית גדולה. מחשובי הסלעים של הקרטיקון התיכון מוצמצמים ברצועה במרכזו של הגליל העליון ובמדרדי דות הרוי מגרה. סלעים בני גיל של שלישון תחתון (איוקן) מופיעים בעיקר במרודות הרים במורת, בקרבת עמק החולה, ובכפר, בקרבת רצעת החוף. תזרות גיאולר ניות צערות יותר (שלישון עליון ורביעון) סמלאות את הבקעים הפנימיים. ובעיקר את עמק החולה והירדן העליון.

רבות הן התופעות הגעשיות בחלקו המזרחי של הגליל העליון ואבני הבזלת מכוסות חלק ניכר משטחיו. אין הגליל איזור עשיר באוצרות מינרליים. מציגים בו גיל ביטומי, פוספטיט, כבול ומרבצ'ירול. יש סיכוימה לניצולו התעשייתי של הברול בלבד. הסıcıים לגילוי נטף אינם טובים ביותר.

לעומת זאת עשיר הגליל העליון בפקורות מים. סאו קומם המדינה נקדחו בו בארות רבות והוקמו מפעלי השקאה, המאפשרים את ניצולם של מי המעיינות הנדרשים והבראות. אך יש כר נרחב לפתח נסוף, ויש להניח שאוצרות מים בלתי-ימוכרים היום יתוחשו בעתיד למאזן המים הארצי האדמתה בגליל העליון.

עד להקמתה של מדינת ישראל היו ידיעותינו על המבנה הגיאולוגי של הגליל סקוטעות וכליות בלבד. בשנים האחרונות נתפרסטו מפות גיאולוגיות מפורטות הסמכמות את עבורות המחקר שבוצעו בעשור הראשון לקיומת.

המטרה השנייה היה מר א. שחר, שהקדיש את דבריו לבניה המורית-פולוגני של הגליל המזרחי.

אנ' מבחןים בגיל הגלין המזרחי ביחסות המורפולוגיות הבאות: גוש חרדי רמיים: גוש חרדי זה מוגבל במורה עליידי מדרגות העתקים של שקע הירדן, ואילו במערב משתפל הוא במתינות לעבר עמקו של נחל דובה:

חברה לחקר א"י ועתיקות

קו פרש הרים של האור (המורחת בקעטם ניכרים עם הגבול הבין לאומי) נמצוא בקרבת שפחו המזרחי, במרחק $\frac{1}{2}$ ק"מ מתולו שקע הירדן — ביתו מובהק לתנוחה המכטוגנית של גוש הררי זה ולצערות של מתולו שקע הירדן.

"מדרגות החר" שיל יפתח ויתהמודר: מדרגות ההר של יפתח וחומר התהוו כתזאה מהעתיקי המדרגות של שקע הירדן. צורנן כזרות משעש ששלו המזרחה היא מתולו שקע הירדן, בעל הכיוון מצפון לדרום, בעוד שצלעו המערבית מהותה מתולו של "העתק מדרגה", בעל הכיוון מצפון-צפון-מערב לדרום-דרום-מערב. קוים טקטוניים אלה סמלאים תפקיד החשוב בעיצובה הנוף של תגליל העליון המזרחי, בקעת קדש: בקעה מישורית מכוסה סחף אלוביי. בקעה דגס ניקוז צנטרי-פטלי; המסגרת הסלעית של הקבעה פרצה בנקודת אחת בלבד — ואדי עולם, היורד בקניון עמוק צפונה למזרחה ישע. בקעת קדש היא תופעה קרסטית בסמוך לנחלים — פוליה; במסגרת הסלעית המכיפה אותה נמצאות דוליניות ברורות, שאף הן חופעות קרסטיות אפייניות.

כגובל בין בקעת קדש ואורו הרים הבלתיות מדרום לה משמש עמקו המתולו של נחל דישון: אפיק נחל דישון מתחתר בעומק של 300—250 מ' מתחת לפנים השטה הרמתים; חתך עמוק הוא קסוד — ביטוי לצערות האפק: התהתרות העומקה של נחל דישון היא תוצאה ישירה של הקרבת לבסיס אלוהיה נמוך ביותר — שקע הירדן. לאורך אפיקו של נחל דישון ניתן למצוא טראסות-תיכל בורות, בעלות הולקים מעוגלים ייטב; מפלסי הטראסות תואמים את רידת פנוי אגם המלח מתקפת הפליסטוקן ואילך. מהלך אפיקו של נחל דישון הוא מיוחד במינו ונודעת לו חשיבות מרובה להבנת הקווים הטופוגרפיים העיקריים של תגליל המזרחי; הוא משנה שש פעמים את כיוונו בוותיק ישרה לאורך מחלכו. הרים העיקריים השולטים במלחלו של נחל דישון הם: צפון-מערב לדרום-סגור ודרום-מערב לצפון מזרח. הכוון והראשון הוא חלק מערכת הקווים המגבילים את מדרגות יפתח וחומר-פטלי, והשני ניצב לכיוון של המערכת הרטונה ומזהה חלק מ"הקוים הכרמלים" השכיחים בצפון הארץ ובמרכזה. נראה, שטהלך אפיקו של נחל דישון נקבע על ידי שתי מערכות ניצבות של מתחמים סקטוניים, המתגלים בשטח עליידי כיוון של

מערכות "משקי אב" (Master Joints).

הרים הבלתיות של עלמא ודלתון: רמות אלה נתהו על ידי כיסוי בזולתי בעובי של 10—30 מ', השומר על מישוריותו של שטח הרים. שטחי בזולתי אלה, המאפיינים את תגליל המזרחי כולה, הם הקצה המערבי של זרימות הלחבה הנדורות, שמקורן באור החרון בעבר הירדן המזרחי. שתי הרים נמצאות במלחלי גובה שונים: הרמת הדרוםית — רמת דלתון — נמצאת בגובה של 600—700 מ' בלבד. היחסוי הבזולתי יוצר בתהרוותם אדרמת כבדה חומה בעלת עומק ביןוני (0.75—1 מ'). על פני הרים הבזולתיות השטוחות קסובות ביותר ציפויות רשת גינוקו (Drainage Density) בשל הערכיות המורפולוגיות הנגובה של הבזולתי, העומדת בפני הכוחות הארוביים. גברל שטחי הבזולתי מופיע בנוף כמתולו ברור בגובה משתנה של 5—25

פ. ממצ'רלב לרמת-העלם הבולטת משחרעת רמת יראן-פרעא. הבוניה בעירה טלית גירני קשה איאוקני. במרוכת של רמת זו מצויות שתי כיפות בולטות: אלהם שרדים ארכואידיים של כסוי בולתי נרחב, שהשתרע ממערב לרמות הבולטות הנכריות. בהתאם לכך נוכל לקבוע, שימושיות רמת יראן היא תוצאה של היפוי הבולטי הקדום, שהסב ברובו על ידי הכהות הארכואידיים.

גוש הררי צפת: גוש הררי זה מתנשא מכל עבורי על פניו השטה שמסביבו. הוא משתפל במלונות צפונה לעבר הרמה הבולטת של דלתון; בדרך כלל מגע הוא לבול העליון המוריה; במזרחו יורד הוא בזווית חד לשקע הידרין, ואף במערב ברמת ביתור החורוטומתו התלולה מעל לתלם של נחל עמוד. הוא בניו בעיקרו מסלע גירני קשה איאוקני, ואילו במערבבו משתמש רצואה של סלע קריטוני דק ואפקוי חואר סגוגיניים. הסלע הגירני הקשה מתחבל בוגוף עליידי "חורי המס" ומשקעים על הנרבטים (Lapies). גושי הסלע הקשה מנוקבים עליידי "חורי המס" ומשקעים על ידי סדקים מתח רבים. גוש הררי צפת מבודח על ידי נחלים. הזורמים בעיקלם בכיוון צפונידורי ויזרים שלוחות ארכוכות בכוון זה; השלוחה המורחת ביותר מיצינה רצף של פולמוציות גיאולוגיות בגיר הקרוטוני הרכ (תקופת הסנטון) לרנגלי המטלול עד לגיר הקשה (תקופת האיאוקן) בסוגת השלוות. הפולמוציות הגיאולוגיות השונות ניכרות היסכ בזווית השונות של קטעי המדרון. הגבול בין הגליל העליון והתחתון המזרחי נקבע באיזור, שבו נפסקות השלוות בכוון צפונידורי ומתחילה השלוות המרלה נרחבת. בכיוון מזרחי-מערבי.

לסיום: החכונות המורפלוגיות, המכאפיינות את הגליל העליון המזרחי הן: צורות נוף רמתניות; כיסויי-בזלת נרחבים; התתרמות عمוקה של רשת הנקות מהכת הקרה לבסיס ארכובי נמוך; דגמי ניקוז, המותנים עליידי המבנה הטקטוני; הופעות קרסט-טיזות נרחבות.

המolute השלישי היה מר. ג. אורשן. נושא הרצאתו: יער וחורש בגליל העליון.

1. בניל הפלזון נשאו שרדים של צומח טבעי יותר מאשר בכל חלק אחר של ארץ-ישראל. בו מזגנות כל ארבע חברות-הישיא (קלימקס) של הצומח הימי-תיכוני.
2. בחתקן של הגליל העליון מופיעות חברות-הישיא בסדר הבא ממערב למזרח:
 - א. חברת חזרוב ואלה המסתיק — בשפלת החוף עד גובה של 300 מ' בערך;
 - ב. חברת האלון המצווי ואלה האצי בהרים מעל לגובה של 300 מ' (בהרדים הגבוהים מופיע טיפוס מיהר של חברת זה עם אלון התולע);

ג. חברת האלה האטלנית והשקד — במורדר המזרחי של חרי הגליל העליון;

ד. חברת שיזף השיח — במרגלות ההרים הנגבאים עם עמק החולה;

ה. חברת השיזף המצווי — בעמק החולה.

3. יהידי חברת האורן והפלע מצוים בסביבת ראש-הנקרה על קרקע גירני אפור, בעוד שיחידי חברת אלון התבור מצוים בעמק החולה.
4. אוזוד הר כנען, שאן בו לנגי-שרדים של צומח יער או חורש, מהווה בעיה,

בחברה לחקירת א"י ועתיקותיה

הויאל ותנאי האקלים בו מתחייבים לחברת-שיा של יער או לפחות של חורש. שורת הרצאות במושב זה נסתיימה בהרצאה של פרופ' ד. עמירן על **היישובים בגליל העליון.**

תפוצת היישובים בגליל העליון מעידה על קשר ברור לסוג מסוים של קרקע. 70% של כל הכפרים הוקמו על אדמות קרסטן או סטוק לה. דבר זה עומד בניגוד בולט לתנאים ביוזמת, שבת הטרת רוסה היא סוג הקרקע המשמש, בדרך כלל, באדרמת קלואית. העדפת האדמות הקרטוניות בגליל לצרכי התושבות מקורה בכך, שאין אדרמות אלו זיקות לסייע רציני ולהכשרה יקרה, ואך קיובל הפיט שלחן גדול מהו של הטרה רוסה.

הדורות לעובדה זו נמצאים הרבת יישובים יהודים חדשים באותו השטחים. שלא היו תפוצים בעבר עליידי החקלאות. בכך הם זכו בקרענות טרה רוסה הפוריית יורת, שיבידן מותנה בהכשרה יקרה. בכך הם מתייבטים עיבוד בהשאלה. מחררי הרים הגבוהים בגליל העליון והמחסור בمبرעה משובח ממשמים מכשול להתחפות התיישבות ובסוסה. גם הגידול המונוקולוטורי של פירות מחייב הערכת כלכלית וחירות או התאמת לאפשרות ייצור. כל עוד בעית אלו ודומות לנו לא בא על פרדרון אין סיכוי לביסוס המשקי של יישובי גליל העליון.

המושב הרביעי (י"ח בתשרי 1958)

המושב נפתח בשעה 8.30 בערב ע"י היוזר מר ט. קולק, המנהל הכללי של משרד ראש הממשלה. הוא מסר פרטיט על פעילותה של החברה הממשלתית לתיירות בשפה שיפורם ושותופם של אתרים היסטוריים בארץ. לאחר מכן ביקש את כבוד נשיא המדינה לשאת את הרצאות על צפת במאה ה-7 (ההרצאה מתפרסת בעמוד הבא). המרצה השני במושב זו היה האלוף יגאל אלון על הנושא: צפת במלחמת החרוז. במשך למעלה משעה תאר מפקד הפלמ"ח לשעבר בצוות מורתמת את הקródot על צפת והגליל לפני 10 שנים. מחתם השעה המאורת לא תושמעה במושב והרצאות של מר יוסף ויין על הגליל העליון בימיינו, ואנו מפרסמים אותה כאן בשלמותה, בעמודים 88-90.

בתום המושב הרביעי יצאו משתתפי הכנסות לביקור בקרים הציירים. שנסחר עד שעה מאוחרת בלילה. עיריית צפת ערכה בשעות אחריה הרצאות ברוחת העירייה בבלטיניס חגיגת לכבוד נשיא המדינה. הנשיא וסמליו עברו ברחוב הראשי, כשתושבי צפת מקבלים את פניוthem בצדיה הרחובות.

לתולדות צפת היהודית במאה הט"ז

מאת

ג. בָּנִיְצָבִי

אמנם כבר בתלמוד (ירושלמי, ראש השנה, פרק ב', הלכה א') נזכרת צפת בטופורש, אולם את שמה הפטו, את שמת ההיסטוריה, קנתה לה בתקופה הרבה יותר מאוחרת. רק עם עלייתם לארץ של גולי ספרד — ביחסו לאחר הכיבוש העותומי — עלתה קרנה של צפת ממרכז יהורי רוחני ראשון-במעלה בארץ-ישראל, שמצוותיה הייתה פרושה בכל הארץ.

בהתחשב עם מסגרת התקופה המוצמצמת, שנקבעה להרצאתי, יש ברצתי ליחס את דברי לתקופת הוותר של צפת, תיננו לצפת במאה השש-עשרה.

בסוף תקופת שלטונם של הממלוכים בארץ-ישראל היה היישוב היהודי בה מרכזוני בעיקרו בירושלים ובצפת וכן בכמה ערים החוץ, שהחשובה שבתונן הייתה עזה. מבחינה אוכלוסייתית הייתה צפת המרכזו היהודי הנדרי ביותר בארץ פרק'צון זה.

ר' יוסף דמו גוטניא, היהודי איטלקי שביקר ב匝פת בשנת רמ"א (1481) מספר, ש"היא קהילה יפה, ויש בה ש' בעיליביותם עם הקפורים סביבם, שהם בתוך התחים". בכרך קני (= כנה, ליד נצרת) היו בימי החמ' "כמו ע' ב'ב (בעלי בתים) נכבדים, ובפרט א' ששמו ר' יצחק והוא לפדרן". בשני הפקחות היו ראשית כל והודיעניים מוקדי חכמים, והם הפיצו בארץ להשאיר אצלם והבטיחו לו שחרור מסלמי.

יותר מפורט הוא תיאורו של הנושא האלטוני, תלמידיו של ר' עובדיה פרברטנורא, שבא לצפת ארבע-עשרה שנה לאחר ר' יוסף: "הארץ טيبة וכבריה — כתוב הוא — והרים טובים בתכלית. והנה אמרת נכן הדבר, כי ראייתי שם זקנים הרבה הרבה מאד משושים ושביעים שנה, ובתוכם היה זקן בן מאה ושלשים שנה, ועודנו באבו, חוק ובריא. וקחל קדוש הם כמו שלוש מאות בעיליביותם. ורוב היהודים עושים חנויות שבשימים ובבניה ושם ומני קסניות ופיריות, ושמעתין, כי כיה ודוקאטי יוצא א' בחניות החמ' יתפרנסו בהם חמישה אנשים. והמוןנות שם הם בזול".

מאצחים של ראשית העזה ב匝פת למשורן אליה תלמידי-חכמים נושא פרי; ובשנת דס"ד (1504), זמן קצר לאחר ביקורו של הנושא האלטוני הבן"ל, מוצאים אותו תברית של חכמים, שחתרמו על העצומה שנשלחה אל ירושלים בעניין השמייה. אחד מהם הוא הרב יוסף בן אברהם אל סרוכטי (מסראגונטה), רבו של הרדב"ז (ר' דוד בן זמורה). כמה מהם היו מוסתערבים, היניינן בין התושבים הוותיקים בארץ; אחרים באו מ"טובי רב", כלומר מצפון אפריקה; ואילו רובם היו מגורי-שי ספרד ופורטוגל. אמןם כבר לפני הגירוש משכחה קדושה של הארץ את יהודי ספרד, ובמיוחד אנוסים, שבאו לירושלים ולחברון, כדי לעשות תשובה לאחר הנסיגות שהתנסו בהם בארץ גלותם.

בתורה לחקירת א"י ועתיקותיה

ר' עובדיה מברטנורא מצין, שהציגו של תושבי חברון היה מודע אנוסים, וכן מצא מהם בידוחים. הוא מזכיר "שני תלמידים ספרדים לפודים אותו בקבוע"; ולא מן הנגע הוא, שכמה מחכמי הספרדים, שעשו את ירושלים, נקלעו לצפת.

חכמי צפת מעידים על עצם, שאינם בטלים בפני חכמי ירושלים — ולא קתלי קני באגמא אנן". בעניין קביעת שנת השמיטה הם סמכו בעיקר על "עדויות זקינו וחייבנו כמנוג גלילנו". לשאלת השמשיטה הייתה נזעת חשבות מעשית בעניין החוק לaims היהודים בכפרי הגליל העליון.

בשנת רצ"ז (1517) נכבשה ארץ ישראל בידי העותומאנים. יהודי צפת נפצעו קשה בימי המלחמה עליידי צבא הממלוכיים הנסוג וכן עליידי הערבים, תושבי הכהרים טסבב, שצדדו את רכושם. היהודים ברחו מכאן בערים ובchosרכל והסתתרו בשדות בין הצלעים. יהודוי מצרים אספו בשכילים בגדרים וכיסף — לעמלה שלושת אלפים פרחים (פלורייניט) — ור' נסים ביב"א, מארגן העזרה, יצא בעצמו לצפת לכלל את הפליטים ולסייע לשיקומם. ואכן, חמישה שנים לאחר הכיבוש, כשהזדמן לכך ר' משה באסולה, כבר הייתה צפת בניה על תלה.

היישוב בצתף לא נשנה במינויו או בינויו בעקבות הכיבוש העותומאני. הכוחה לכך יש למזויא בראשות משלתי של הייברים, שהוכן בשנים 1525–1526, ובו נזכרו ארבעת הרבעים היהודיים הבאים בצתף:

רובע המוסלמים	—	130 בעלי-בתים
רובע הפרנקים	—	40 "
רובע הפורטוגזים	—	21 "
רובע המערביים	—	33 "

בapr הכל 224 בעלי-בתים

מספר זה נשאר, בדרך כלל, ללא שינוי במשך תקופה ארוכה, ומזמן לזמן נוסף לאוכלוסייה עולים מגורשי ספרד.

היהודים קידמו בהתחבות את כיבושו של סולטאן סלים בשנת רצ"ז (1517), שכן קיוו, שבעקבות תמורה זו ישחרר המצב הכלכלי בארץ, ומעמדם האזרחי יהיה יsworthו למעמד אחיהם בשאר מחוזות המדינה העותומאנית.

במשך 25 השנים, שעברו משנת הנירוס ועד הכיבוש, הספיקו גולי ספרד להיאחז בסאלוניקי, בקוסטה ובסאר ערי הווילה, אלומ' ריבט מהם שאפו לעלות ישר לארץ ישראל, אלא שמחיצות מדיניות הפרסו ביניהם לבינה. אמנם מעתה, משנתהחדוד תחת שלטון אחד עם יהודי סוריה, ארץ-ישראל, מצרים וגסן אפריקה, כמה יהודות עותריות גROLלה, נשחרר מצב הבחן בארץ, דרכיהם לא היו עוד משובחות, והחלתה עלייה חדשה, בעיקר של מגורשי ספרד. הספרדים חיוו את היישוב היהודי, שרדר מימי נסועית-צלב ולפניהם, היוו, מתקופת הכיבוש העות'מאני הראשון, הטענו עלי את חותמתם. העולים, שעתם גנוו תלמידי-חכמים מובהקים ומוסמחים בענייני כלכלת,

התישבו בעיקר בירושלים ובכאנת. כן חזרו ותיישבו בארץ ישראל לאחר הכיבוש היהודי ממרכז אירופה, מפולניה, איטליה וצ'אן אפריקת.

לפריחתה של צפת ולהתחבשותה של היישוב היהודי בה סייעה במיוחד עליות של גולי ספרד ופורטוגל. מפוזה הכלכלי הירוד של ירושלים ונגישות השלטונות הביאו לירידת השער עיר זו בתקופה הנדרונה. אך געוגעי האגולה והציפייה להתגלתו של המלך המשיח לא היו קשורים עוד לעיר הקודש בלבד. מרכזיה כובר של היישוב היהודי העתק לניל. סכין יצאה תוצרת קלואלית — פירות, חיטה, כבשים וצמר — לדמשק ולמחוזות תורכיה האירופית; וסוחרים צפתיים היו מזמינים שחורות מסוריה, תורכיה ואדריזות אחירות לאורה וחופי הים התיכון לשם סיפוק צרכי האוכלוסייה המקורית והצבא. אניות טענות שחורת הי מגיעות דרך קבע לנמל בירות וספירול, ובחופזה יותר מאותרת — לצדון, לעכו ואף לחיפה.

בשנת ש"ט (1549) הוקמה מסביב לצפת חומת מגן בפני אויבים ומתקנים. באירוע הניל הוי קיימים ביטים ההם שנים-עשר או שלושה-עשר יישובים יהודים. שלשה עירוניות ועירייה כפריים, שהיו להם קשרים הדוקים עם כמה יישובים בסוריה ולבנון. כן היה מגע קבוע בין האוכלוסייה העירונית והכפרית בסביבה.

הulosים לא היו זקנים בלבד בלבד, שבאו לארכן כדי לבנות בה את שנותיה יהיהם האחוריים או תיירים שעלו לדגל, אלא גם סוחרים עשירים. שלעסיקיהם היה שלוחות בערים שונות, בכללם סוחרי עבדים. מקור אחד מסpter על יהודי ממצרים, שהביא עמו לטוריפולי 85 עבדים ושפחות, וכן סוכנה, אורו וגיניר, ותמורה שחורתו זו קיבל מצרכיהם, שהבירם למצרים. סוחר אחר הביא לצפת אבני טבאות ובשמיים. אנשי המסחר שבקבר העולים הסתגלו יפה לתנאי הארץ. מהם סבבו כרכלים בכפרים, בעוד שרבים אחרים היו שולחנים (זראים), שעסקו בענייני מטבח, ובעיר במנכל כספי ו奂. לאלה היה שוק מיוחד, שנקרא שוק ה"צאגה". המטבח הרגיל היה ה"סדרת" (פלורין). והוא בשיטוט פרחים "שולאלים" — על שם הנגיד שלאל, שהיה ממונה בשעתו על הייצקה בחצר-המטבעה במגירים — וoperizahב סולטאנים. כן היקמו שוקים מיזדים בחבאות, לבדים ולצריכיאוכל, שהיו פתוחים עד שעה מאוחרת בלילה. שומרו לילת, "נטורי דשока", היו שומרים על החניות מפני גנבים. הווחנו בתידחיהם לכבישת בגדים "באטאן" (Batan), שתוצאתם הייתה מפורסת בטיבה המושבת. הסוחרים היהודים סיפקו מלאדי הלבשה גם לאנשי הצבא בدمשך ובארצ'זובא, שהיה ביקוש רב מהם בשוקי תורכיה הגדולים, היינו, באולוניקי, באימיר ובקושטא: במדינת ואלי אחיה; באלאסנדריה של מצרים; ואף עיר-טושאר פורתה כונציה קנחה מתעשית צפת.

עם העוסקים בתעשייה הבגדים נמנו גם רבנים ותלמידי-חכמים, שהעדיפו מלאכה ועל התפקידים לקופת הקהילת. מצב הבטחן בצעת היה טוב יותר מאשר במקומות אחרים בארץ, שכן העיר הייתה טוקפת, כאמור, חומה בזורה, ובבאה תורכי הgan עליהפני התנופיות השבטים שכפריים. אמנם לא היה די בכך, ובשנות החמשים של המאה ה-17 ראו היהודים

הכינוס הארצי היחיד לדיון הארץ

הכרה בטחוני להקים "ח'אן" (חצר מבוצרת). וזה תיאורו של התיאן: חצר רחבה ידיהם, עם בתים רבים וחנויות ומרפסות, שהקיפה את כל המבנים מbehooz. בכל לילה היו סוגרים את שעריה של השכונה, ושומרייליה מויוחדים היו שמורים עליה. בח'אן ישבו כמאה משפחות והוא שמו מחסני טchorot. היהודים החזוקו בחניות גם בשוק הסוחרים. הח'אן שיטש מקלט ומקומם מהמהה ליהודי צפת במשך תשעים שנה לעיר.

יהודי צפת סבלו מסכנות שונות, כגון: רעב, ארכבת ומגיפות, שפלו עתים קרובות לדרגל הצפיפות הרובה והתנאים הבלתי-אנטיפטוריים, ששררו בה. בשנות רפ"ג – רפ"ה (1525–1523) פקד אותה דבר בכבד, ולאחר מכן נפוצה במגיפות בשנים רצ"ג (1533), ש"י (1550), שכ"ג (1563), של"ב (1572), ושנ"ד (1594). בשעת מגיפה היו תושבי צפת יוצאים לכפרים ולהרים, בעקבם למקרים שהיו מאוכליים יהודים, ולפראקים היו אנוסים להעדר ממוקמים שבסביבה מעלה ממחצית השנתה. ידוועים מקרים, שיוהורי צפת נמלטו לעקויזיטון, ביריה, פקיעין, טיריה ועוד. לעיתים נשארו הפליטים בכפרים גם לאחר שחלהה המגיפה, ובדרך זו נבנו הרים כפרים מחורבן של הערים. עם פטירתו של סלוי השני (1574) זול פנה לרעה במצב הבתוון בארץ בכלל ובאזור בפרש. היהודי צפת פנו בבקשת אל אחיהם בעלי ההשפעה בירושטה. שיטולדו אצל השלטונות העליונים בעניין הבטחת הגנה מפני מעשי תעושה של המשלים המקומיים. בשנות שכ"ז נערכה עלידי הבודדים והדרודים התקפותישוד על צפת, והרבה יהודים נמלטו על נפשם להרים ולכפרים.

עלילותם של גודלי התורה לארכ'ישראל והתיישבותם בצפת היו הופעה חדשה בעולם היהודי, ש מבחינת היקפת לא הייתה כדוגמתה מימי חתימת התלמוד; ולא היה זה דבר שבמקרה. גירוש ספרד حررت אותן בנפש האומה, ועם כיבושה של ארץ ישראל צץ בקרב גודלי היהדות הרעיון, שיש להקים בה פרטנו דת ורוחני לאומה אחת. תוך זמן קצר נחגש חן זה בצתת.

בתקופת הווזר של צפת עמד בראש חכמת ר' יעקב בירב, שהתיישב כאן בשנת רפ"ד (1524) ושימש ברבנות כעשרים ואربع שנים. הוא הקים בת ישיבה גדולה ומוסדרת, שהזוכה את מוסדות התורה ונשכה אליה מאות תלמידי-חכמים מכל תפוצות הארץ. הוא דאג אישית לפראנסט ולשחרורים של אלה מסיס'ה-המשלה. כולן הרוי בירב לא יצא ידי הובתו בהרבעת תורה, הוא האמן בגאות המשיחית הקרוותית, ומטרו רצון להחישה עיבוד תכנית להחזרת התקופת המשפטית למוסדות היהודים עלידי חידוש הסמכות המלאת לבתי-הדין, דהיינו, לאפשר להם לדון דין-ירקנסות בין אדם לחברו ולהטיל ענשי גופו, כבימי הנשיאות והסנהדרין. הוא ביסס את תבניתו על התנהלה, שנקבעה עלידי הרמב"ם. שלרבני ארץ-ישראל – לכלום או לרובם – יש הסמכות לחודש את הסמכיטה. חמשה היו טעמי ונטומיו של הרוי בירב לחידושה של הסמכה: ראשית, מתן אפשרות לבית-הדין להקלות את האנושים, החווורים בתשובה, ולהציגם מ"כרת"; שנית, הבטחת השלום בקהילה, במקרה של חילוקיידעות עקרוניות בה, על ידי הקמת בית-הדין, שתתאי לו סמכות הבהירעה; שלישית, ריכוח הסמכות וחוכות של ההוראה והמעשה הדתיים במוסד עליון; רביעית, מתן אפשרות לדון

דיני קנסות, וחמשית, האשרה הרור לגואלה שלמה, שכן זו איננה יכולה לבוא אלא לאחר שבתידין מוסכם יקום בישראל, כפי שהוטק בתלמוד מדרשת הפסוק: "ויאסiba שופטיך כבראשונה וויעציך בבחילתה", ולאחר מכן — "ציון במשפט תפודה". סעיף אחרון זה היה, כמובן, העיקרי והמרכזי, שכן קיבוץ הגלוויות לא היה שלם, ללא יצירת אינסטאנסיה משפטית מסוימת; וכשם שהגלוות לא באה מיד עם חורבן הארץ, אלא לאחר ביטול הנשיאות ואבדון שירוי השלטון המזרני, כך גם ראייתה של הגואלה מתגשם בהדרגה, ובראשונה יש לשקו על הקמת המוסדות המשפטיים הממלכתיים.

הר'י בירב נינש לbij'oz חנינוו בשנת רצ"ו (1536). משנתנו חכמי צפת את הסלחת לעצם הלרין לאחר ויכוח עליון, שנמשך כשנתים, הגיע בשנת רצ"ח (1538) הכנסת גדולה של עשרים וחמשה מגדולי הרבניים ב匝פה, ובאותו מעמד הוחלט על תיקון החסיכה בישראל. החכמים בחרו בר' יעקב בידך בגודל שביהם, ספקו אותו, ועליריו כך הוענקה לו הסמכות ל"ספוק" אחרים.

התנדות נפרצת לחידוש החסיכה באאת מצד ר' לוי בן חביב, אחד מגדולי התורה, שעמד בראש רבני ירושלים. התנדותו נבעה לא רק מטעמים אישיים ועווניים, אלא גם מתוך שיקוליהם מזרניים. הרלב"ח הביע את החשש, שהתקין החדרש יעורר מחלוקת גדולה והוא עול לפלג את בית ישראל, אך גוספי על כך עשי הוא לתביא לרדיות על היישוב היהודי מצד המשאלת התורכית, שודאי תראה בכך צעד מזרני הפוגע בסמכותה.

בעקבות הסכומים, שפרצו בין חכמי צפת וחכמי ירושלים, שהיו מலווים הלשנות בני השלונות, לא נתמשחה התוכנית לייצירת מכשול ארגוני ומדיני בארץ ומרכו רוחני חשוב לכל הארץ.

ר' בירב נפטר בשנת ש"ה (1545) ואחריו שימש ברבנות ב匝פה במשך שנים שלושים שנה גדול הפסקים בישראל — ר' יוסף קארו.

ר' יוסף קארו היה מגולי ספרד אשר בתורכיה. עוד בהיותו באדריאנופול נחרסם בגולן בתורת ו שימוש ראשישיבה שם. ספרו הגודול הראשון הראשון "בית יוסף", שתחילה לחברו באותה עיר, הוא אכן ביאור לאربعת הטורים של ר' יעקב בן אשר. בחיבור זה עומד הוא על מקורה של כל הלכה, על כל שלבי התפתחותה. ספרו השני הוא "שולחן ערוך", תמצית הלכה שהעה בספרו "בית יוסף", ותרתו מסודר בצורה שיטתית ובסעיפים קצרים ומשמש קודקס-חוקים וספר שיטושי לא רק לרבניים, אלא גם להמוני העם יודיעספער. "השולחן ערוך" נתקבל בכל חפוזות ישראל. מבין שאר ספריו של הר' ז' קארו ראויים לציין חיבורו על הדרמבים "כסף משנה" וספר היונוטיו "מניד מישרים", הכול שיחות בין "המניד" לבניו.

אחרי הר'י קארו (נפטר בשנת של"ה) עמד בראש חכמי צפת ר' משה מטרabi (המבריט), שנולד בשנת רס"ה (1505) ונפטר בשנת ש"ט (1580). אף הוא היה מגדולי הפסקים בדורו, וספר תשובהו נמנה עם ספרי ההלכה השיטושים ביותר.

עם גודולי הרבניים של צפת, שהאירו את עיני הנולדה, נמנים: המשורר הרוב של מ-ה

הלווי אל קבץ, שהיות גם מקובל גדול וחיבור פידושים למקרא ("מנות לוי", שם), "שרש ישן", שכ"א ועוד). פירושו "לכת דודרי", שנחazar לכבוד קבלת שבת, נחබל עליידי כל קהילות ישראל ונכלל בסידור התפללות, תלמידו חברה, שנשא את אחומו לאשת, המקובל הגדול ר' משה אלשיך וכן המקובל ובעל המוסר ר' אליעזר ר' דוד אבן זמרה; ר' משה אלשיך וכן המקובל ובעל המוסר ר' אליעזר אוכרי. צפת שמשת אפוא מרכז תורה רашון-כמעלה בכל הארץ והיתה מפורסמת בישיבות ובחמדת ר' יוחאי — שלחיבוריהם נתיחד מדור-ככבר בספרות הרבניית. אולם עיקר גדרותה של צפת — בתורת הקבלה, שהתחפחה והסתעפה בה עד שהיתה לשיטה שלמה. מקומה היגיאוגרפי של צפת וקרבתה למрон, עירו של ר' שמואן בר יוחאי — שלפי המסורת היה מחברו של ספר הזוהר — שימוש פקורי עידוד לצירה הקבלית, שנשתלבבה בה השאייה לבואלה. עם ראשית עלייתם של הספרדים מצאה תורה-הסוד מהלכים במקומות, שהללו מתישבו בהם. לאחר הופעתו של דוד הראובני באורך בשנת ר' פ"ג (1523), בשורותיו של המקובל הירושלמי אברהם הלוי, והפטוחו הנחלות של גרי-צדקה ר' שלמה מולכו ברפיה (1525) — באת תקופת של עין ולימתו. האדר"י, הו ר' יצחק לורייא אשכנזי, יליד ירושלים, הניח יסודות חדשים לשיטה הקוסמית בקבלה. סבירו נתרכזו חוג, שעמדו מגנו טובי התלמידים במצפה, שהיו גדולים גם בהלכה, ואלה קיבלו את תורה של האדר"י באמצעות תלמידו הוחטיק ר' חיימן ויטאל. חוג זה של תלמידים, שנקרו בו בשם "גורי האדר"י", הטביע את חותמה של הקבלה גם על ההלכה. שעמדו של האדר"י ושם תורה נודעו עד מהרה בכל קצווי הגולה, בעיקר בוכות השולחים מארכיז'ישראל, ורבים נהרו לצפת למלמד תורה מפיו. "מחשבי הקץ" שבhem האמיןו, שנתו של ר' פ"ג (1575) היא שנת תנואה, ואת אמונה זו ביססו על הפטוקן: "עד כי יבא שלחה". הם תלו את תקוותם באדר"י, שהוא יהיה מבשר הגואלה, ואולם מותו ללא-עת, בשנות שלבי, גורם להם אכפת רבת.

התעדויות הרוחניות במצפה הביאו לפירחתה של השירה העברית, הדתית והתילונית כאחד. כבר הזכרנו את פירושו של ר' שלמה הלוי אל קבץ "לכת דודרי", שהוא ספוג כיסופים לבואלה ולהתעדורות האומת. גורל המשוררים באותה תקופה הוא ר' יesharial נג'ארה (1555–1625). פירושיו וומרותיו, שנדרשו בקובץ "זמירות ישראל" (פת שמי' : ונציה ש"ס), הוכנסו לסדרוי התפללות, וربים מהם מושרים לא רק בכתיר-הכנסת אלא גם בחגיגות-משפחה ובטסיבות רעים, בליחות כליר ניננה, עד היום. אף האדר"י עצמו חיבר שירים בארכמיות בלשון ה"זוהר", ובקהלות ישראלי שירים אותו לפני סעודות שבת, ראיו להזכיר גם את ר' אליעזר אוכרי.

על "ספר חרדים", שחיבר פיטרים ספוגי רגש אהבה לארכיז'ישראל. ערצת הרוחנית של צפת עלתה באמצע המאה ה-17, בד בבד עם ביסוסה הכלכלית. מטמות יזרעה קובעת, שבצפת התרכזו מאטימ ותשעים רבעים בעדי הראיה (כמניין טרין), ומורן בית יוסוף בראשם. ליישבות צפת נהרו טובי התלמידים מכל הארץ, והנוסע התימני ר' זכריה אל-זאתורי מתאר בפרטות אתן, שבת למון,

לדבריה, סמאותם תלמידים. בסוף של תקופה חזות אף חוקם בצתת ביתדרוף, הראשון בארץ ישראל, שנתקיים עשר שנים (של'ין – שמ'ין – 1577–1587), ומיסדי העיר אליעזר ואברהם אשכנזי. התכוננות של גורלי התורה והקבלה בצתת הוא פרי התשופת, שمرכו לתורה ולהוראה בארץ הגליל עשו לשמש מכשיר לנואלה. חכמי דורו האמינו, שלאחר הקמת המרכז הרוחני והדתי הבוא גם גנואה הגשומה. לשם כך שאפו להקים מודד משפטן עליון, שלמרתו תהיה כפופה גם יהדות הטעפות, וכן לפתח את ההתיישבות העירונית והכפרית ולהניחו בדרך זו יסוד לשלטונו אדמיניסטרטיבי, בדומה לנסיעות של דונה בראשיטה וدون יוסף נשיא בבנין של טבריה. רק לאחר שנתברר, שעדיין לא הוכשר הדור לכך, הופנו כסופי הנואלה לאפיקי המשך תרון. תגעה זו נמשכה תקופה ארוכה ותגיעה לשיאו ולסיום במאה השבעעשרה עם הופעתו של שבתי צבי.

התעריות הבתוחן, הראעת המצב הכלכלי והמגמות גרטו לדולו של היהודי בצתת. חכמי התורה ותלמידי היישוב ברחו מפני חמת המציק, ותדים לא באו במקומם. רבים מיהודי צפת מצאו מקלט בירושלים.

בראשית המאה ה'ז' ירדנה צפת מגדרותה. אכן הנגערעים לפניהו הגליל לא נעלמו מלבד, וצפת נשארה חקרה כל הימים בוכרן האומה – בזוכחות של מהדרי הסטיבה ומרביצי התורה ובוכות המקובלים וחולמי חלום הנואלה שקמו בה. דמיותיהם של אלה נתפגזו עם זכרם של המקובלים הקדמוניים, רשב"י ותבורתו, שקרים ממשמים מקום בקרלים עטומים עד היום.

בתקופה יותר מאוחרת, בשנות השבעים של המאה ה'ז', שוב הייתה צפת פרכו לעליות החסידים הראשוניים ותלמידי גנרי"א, והיא מלאה תפקיד פכירע בתולדות היישוב היישן עד האסונות, מידי אודם ומדוי שמייט, שפגעו בו בימי איברהים פחה והביאו לחורבונו.

בראשית העליה – הראשונה ביום ביל"ו – צלינו גם לחידוש ההתיישבות בניל הعليון. ראש פינה, יסוד הפעלת, החוגנת בימים אלה את יובל העיה שלטה, ואחריו – משמר הירדן הן עדות נאמנות לכך, שלא עקשנותם של אנשי צפת ונחנוני הגליל הראשונים, מתוך אמונה העטקה בעתידנו. ללא הנקה, שנעמדו חלוצי ההתיישבות בכיצות החוללה ובהר כנען, לא הייתה ליוחדים דרישת רגל במטולה ובכפר גלעדי – ולא הייתה דרישת רגל למדינה בכל הרי נפתלי. עכשו מאושרים אנו לראות את צפת, המארחת כינוס זה, בבניינה; ותקומנו חזקה, שעם התנערותה של צפת תבוא תקופת המחדשות ושגשוגו לגילו כולם, בمزורייהם ובמערבו גם יחד.

הגליל בימינו

מאת

י. ווייץ

דברי יוסבו על הגליל כולה, והיונו לא על אותה ארץ, המשמשת ורק לדיונים ולהרצאות בכינוס זה. אלא על מובלעת אחת בלבד בה, שאני אומר לקרוא לה בשם "מובלעת הגוים", אך לא כפירושו של הפרופ' מזור בהרצאותיו אמר, שלפיו הגוים במקרא הם שבטי-ישראל, אלא לפי הפשט שהיה מקובל עליינו עד אтемול, ככלומר, שווים הם גויים ולא יהודים. אני מתכוון לرمות ההרים ומורדותיהם המערביים, היושבים רובם ככלוח עמיטים-מיועדים וסוחווים במדינת ישראל מובלעת מיהודה במיניה. היא משתרעת מהר נזרה בדרום עד גבול לבנון בצרפת וטמפלגולות ההר במערב עד קו ג'ירמק-חבור במצרים. שטחה 1,050.000 דונם, שם 45% מכל "ארץ הגליל" במדינת ישראל, התווסת 2,440.000 דונם, או = 63% מאזור ההר שבשני הגלילים, שטחו 1,660.000 דונם. היישוב במובלעת זו מונה היום כ-116.000 נפש, מהם 107.000 נפש מבני המיעוטים, השוכנים בעיר נזרה ובשביעים כפרים (לפי חלוקה זו: מוסלמים 61.000 נפש, נוצרים 30.000 ודרוזים 16.000 נפש) ו-9.000 יהודים (בנזרה ובמعلות 2500 ובסביבה 6,500 נפש). פירוש הדבר, שבמובלעת הגוים מהווים היהודים פחות מאשרים. ציפיות האוכלוסייה במובלעת זו היא אפוא כמאה ועשרה נפשות לקילומטר מרובע, והיא מחזית הציפיות שהשאול אורי הארץ, מחרוץ לנגב.

הרכב אוכלוסייתו של המובלעת, שהיא קשורה קשר גיאוגרפי ודמוגרפי עם לבנון, אינו יכול להניח את דעתנו ואינו עלה בקנה אחד עם מגמתנו במדינה להגדיל בה את האוכלוסייה עלידי ריבוי טבעי וקליטה עלייה חדשה. והלא ארץ הגליל נחשבה לכך ופעולם לאוור, שנחכרך באדמה פוריה, אקלים נאה ומשקעים טdroבים, וכבר ביום בית שני היה מאוכלסת בצפיפות העולה פי כמה על זו של ימינו! יוסף בן מתתיהו מעיד על ארץ הגליל, "שכולה זרעה ופוריה בכל מקום, כולה ארץ דשנה ואדמת מרעה וגם עצים שונים צומחים בה, ועוור תנובת הארץ מושך גם את לב האנשיים הרוחקים מאהבת עבדות אדמה". ובהרי הגליל עזין גנות סגולותיהם הטבעיים, אם כי שטחת דורות רובצת עליהם. עד פלגי מים זורמים בהם, עוד השמיים טריעפים עליהם ושםם מ"ז 900 מ"מ לשנה, ועוד רוחות ישפיטים מהלכות בהן, וטלוי בoker מרעננים אותן. ונשאלת השאלה: האם אפשר תקווה להגדיל את היישוב במובלעת זו בימיkr הקרובים הבאים עליינו?

התשובה על כך היא, שכן יש תקווה לדבר, אך בתנאי שיוקדרו לו התחשבות והמאכזים הרואים. כאמור, שטחה של המובלעת על מילין דונם, אלף, אלפי, לצערנו, אין היא אדמה הנותנת לחם לעובדים, שכן לא יכולה ניתנת לעיבוד. חלק גדול שבה ניטל עדרה — העדר הפורה — במשמעותה של מילון דונם, אלף, ערבים. המדרגות, ששמרו על העדר בפני הסחף, נחרשו, הירשות ברוסטו ויתשתטטו הנורא — אומר פרופ' ש. קלין בספרו "תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל" — שעינינו

ראותם הווים בכמה סיבות שבארץ החרום, הוא פרי המדיניות של העربים מאו התחילתו את שלטונם בה". מהו שיעור השטחה באדמה של מובלעת זו? ככלומר מהי ממדת אדמותה שאינה פליחה? אין בידינו סקר מודוקן מתיקות קיומה של מדינת ישראל, אבל מבחן הסקר, שהוכן בתיקות המנדט הבריטי, יש לומר, שרך 40 אחותים מגדמת המובלעת מעובדים וראויים לעיבוד, ואילו 60 אחותים — ובמספרים מוחלטים: 630.000 דונם — אינם ראויים לעיבוד חקלאי, בשל הגורמים והנסיבות שבה, בשל פולדותיה התלולות ובשל שרדי העצים והשיחים המכיסים אותה. הסקר הפגנוטרי הגידר את אדמה זו בסוג 16, שפירושו הוא: אדמה שאינה מביאה הכנסה ואין בכחה לפרנס את היישבים עליה, ועל כן פטורה היא ממשפטה. שטח קלייטהה של הארץ קבעה ממשחת המנדט יחדה של 400 דונם מגדמת זו למשפטה, שבמהמدة דקה בלבד נזינונה על מרעה. לפי היישוב זה, יש באדמות סוג 16 מקטן ל-1600 משפחות או כ-7500 נפש, או 12 נפש לקיט' מרובע, ואילו בסוגיהם האחריות של האדמה המעובדת מגיעה האוכלוסייה הcapsית ל-200 נפש לערד לקלילומטר מרובע, רעם היישוב העירוני — ל-260 נפש לקילומטר מרובע. נשאלת השאלה: האם גדרונה אדמות סוג 16 לשטחת נצחית, המכוסה טליתים אפורים ומרעה קמל או שיש סיכוי להפרחתה?

על שאלה זו עוגה הקון הקיים תשובה חותכת: כן וכן. רביע מילון דוגמים של אדמה באורותים שונים בארץ, שנמננו ברובם עם סוג 16, נחפסו בעשר השנים האחרונות לאדמה טוביה ופוריה לחקלאות אינטנסיבית. הזרות לפעולות הכשרה. אף במובלעת הנזונה נשתחה פה ושם עבדות ה�建ה, שהוכיחה בעלייל, כי יש תקנה לאדמה זו. ולענין כל עובר במדחו של הגליל העליון ובמערבה מזוקרות מטלות מגנון חומיאדם, הלא הם השתחם שהחלשו בשנות האחרונות. הממצאים ל-50 אלף דונם והמשמשים בסיס קלאי-כלכלי ל-40 יישובים עבריים. מיקון נוסף להחיהת שטחת הקרקע כבנילואן להכשרה הוא העיור: גם בו הראינו לדעת מה גדרות נפלאותיו בהר — להצעות אילומצ'ל מחלמיש ועקביער מצור.

החויאתה של שטמה זו מה שייעורה? על יסוד נציגנו עד כה מותר להניח, שעשרות וחמשה אחותים מגדמת המונדרת בסוג 16 ניתנים לתיקון באמצעות האכשלה. משמע, שטחן 630 אלף דונם האדמה הנזונית ניתנת להכשרה כמאה שיטים וחמשה אלף דונם לחקלאות אינטנסיבית, העומדת על מטען-פירוטות משובחים. גיזולי שדה בכיריים ואפיפלים, שימושם בשטח מחזק מרובת-פירוט. ואילו השאר — חלקו הקשה ביותר ייוער, חלקו יינטע עצירה-לובים; ותלקו יותקן למຽצת. וכחנו לדעת, שבחקלאות הררית אינטנסיבית דיבים לה, למשפחה עובדת, חמישת-עשר דונם מוכשרים ועוד כמίהה זו למרעה ולחובבים, כדי שתאהע עסוקה בה כל ימות השנה וחוץיה ממנה את מהיתה ברמת חיים הונגה. השטח שיוכשר ייצור אפוא תנאי-קרקע להתנהלותן של 10–11 אלפי משפחות, שכן כששים אלף נפש. הוא ישמש בחלוקת להטבת מcents הקרקעי של כ-1000–2000 משפחות בני המיעוטים היושבים במובלעת זו, שמידת אדמות מהותה מיחידת האדמה הנוקטה לעיל, ולקליטת תשעת-עשרה אלפי משפחות חדשות.

הכפלת האוכלוסייה החקלאית ושיפור מצבה הכלכלי יסייעו לפיתוחו של היישוב העירוני, הן בערים הקימות והן בערים ובאזורות החדשנות שתקופנת. יהיה זה היישוב ריאלי, אם נupid את גידול היישוב העירוני, בעקבות גידולו של היישוב החקלאי על חמישים אלף נפש, באופן שהיישוב העירוני יהווה שלישי באוכלוסייה הכלכלית שבמובלעת. מכאן משותם ברורות: על ידי יצירת קרקע, סילוח דרכי גישה, ריבוי יערות והספקת מים שתית ישתרט מצבם של תושבי המובלעת הפזיות בת כו"ם ויגדל כוח קליטה עד כדי מאות אלפי נפש חדשות, וכן ישתנה נופת של המובלעת שינוי יסודי, שייהי לברכה למدينة בכלכלתה ובבתחון.

אכן ההיסטוריה חזרה על עצמה. מתוך חפירות והתגליות האחרונות בגליל, שפיצו אור על התנגולות של שבטי ישראל בגליל העתיק, הוכח, שבשבט נפתלי, שבאה להתנהל באוזר זו, נתקל בתנגולות של הכנענים והוא היה אנטה ליהיאן בחקים הקשיים והבלתי מושבים ללא הורשת יושבי הארץ: "וישב בקרב הנעuni". כאן עתה מצפה סובלעת זו לשפט נפתלי מהארץ ומהוצאה לא-ארץ, שיבוא להתנהל בחלקיה הקשיים והבלתי מושבים.

בהה נקווה, שהמדינה והפטודות המישבות של ההסתדרות הציונית ייטלו על עצמן את ביצועה של משימה זו בעשור השני הבא לטובה על המדינה ועל עם ישראל.

המושב החדשיני (י"ח בתשרי 2.10.58)

בראש המושב החדשיני ישב מר מ-ת שרת. ראשון המרצים היה פרופ' י. תשבי, שייחד את דבריו לתהילת הקבלה בצתת. הוא עמד על הגורמים הרוחניים, שהביאו לפירחת החיים היהודיים בכלל והකלה בפרט בצתת מאותה התקופה. לדבריו שבסהה קרקע לכך שקיומה של הפלוטופיה היהודית בספרד, שמחמת אפיה העיינית לא הייתה בכוחה לחתת השובה על שאילות הנגלוות והגאולה שהעסיקו את הדור. בעקבות האזכותות מהתנגורות המשיחיות הראשונות לאחר גירוש ספרד לבשו כסופי הגאולה אופי פנימי יותר, שבא על ביטויו בלבנון קהילה חדשה בעיר צפת. והרי ראשי הפרקים: א. המשבר של גירוש ספרד: שקיעת הפלוטופיה; מסיבות משלן חיונות; פעילותם של מקובלים ותשפעתם של רוח הקבלה. ב. המרכז הרוחני הדתי בצתת: גורמי התהווות של הפרכו; ההור של העדה הקדושה; חברות מקובלים ובעלי חשובה; מערכיה חדשה של אמונה ומנהגיהם. ג. אספיה של תחיית הקבלה בצתת: שנינוים יסודים בתורת הקבלה לנבי הקבלה הספרדי, בייחוד בקבלה האריאן; פעולות הקבלה כגון חבורתי וציבורית, התפשטותה הרחבה והשתלטותה ביהדות תקופה ארוכה. ד. כיווננו הקבלה בצתת: הווים העירוני של ר' משה קורדובירו (חירמ"ק) ותורת הסתמי של ר' יצחק לרואה (אראי); פיתוחה של קבלה משיחית בבית פרדשו של האריאן; הפעלת וה��שטחתה של קבלה האריאן; השפעתה בהתחנות התגנזה השבתאית.

המרצה השני היה פרופ' י. פראוור, שדיבר על צפת בתקופת הצלבנים.

עליה וגדולה של העיר צפת קשורות בהכרות החדשנית של הכוונות המדיניות בארץ-ישראל הצלבנית. צפת, שעקבותיה נעלמות בתקופת התלמיד, תופסת מקום חשוב במרכז הצלבני במאה ה-12, וביחד במאה ה-13, בתקופה הדרשונה לשולטן שאפו הצלבנים להעביר את גבול מדינתם בצפון ובמזרחה עד פבאות دمشق ממש. צפת נמצאת אפוא בשטח הפנימי של "נסיכות הגליל", שזוקפה בה, כנראה, רק נקודת צפחת (1102). אולם באמצעות הפסאה היזב' עליה חסיבותה האסטרטטנית של צפת, הוואיל והצלבנים לא הצליחו לחתדם מזורחה; ובשנים 1136—1140 הקים מלך פולקה רוזן אנגנו (אבייה של שושלת הפלנטוניסטים באנגליה), את מבצר צפת, שנ בשל זמן קצר לאחר מכן נמסדר הטופולרים ("아버지 החיל").

צפת, הוגין ותבנין שימשו מעתה שלוש עמדות-טיפחה שהגנו על הגليل העליון, וביחד עם כוכב אלהו ("כוכב הרוחות"—קיים כוכבה) הבטיחו את דרכי המחברה העיקריות. בשם שהוגין ותבנין שמרו על הדרכן, שהוליכת מדמשק דרך בניאס לעכו, כן שמרה צפת על הדרכן שהוליכה מעבר הירדן דרך גשר בנוט-יעקב לעכו, וביחד עם זה מנעה התקופה על טבירה מן הצעון. מצב אסטרטגי זה סבידר את חזוק ביזוריה של צפת, שאף לאחר מפלתם האיוותה של הצלבנים בקרב חיטן (1187) לא פתחה את שעריה לפניהם צלאח א-דין, כפי שקרה ברוב ערי הארץ ובמצריות. רק שנה לאחר סכנן (בסוף שנת 1188), ובעקבות מצור ממושך, נכבש המקומות על ידי צלאח א-דין.

כעבור 50 שנה חזרה צפת לידי הצלבנים. לאחר משא ומתן מסובך עם כוחות האיסלאם המפורדים של סוריה, עבר הירדן ומצרים, מצלחות הצלבנים קיבל לידייהם את הגليل בשנת 1240. אולם לא הויה חשיבות להעברה זו, כל עוד לא נחלותה אליה היאחות צלבנית מפשית במקות. אך כוחותיהם של הצלבנים לא הספיקו ליישובי של הגיל מחדש, ולא נותרה להם דרך להבטחת שלטונם בגליל, אלא על ידי בניה מחדש מה חדש וביצורה של צפת. מפעל עצום זה, העולה בהיקפו בהרבה על כל מפעלו דומה של הצלבנים בטורח התיכון, געשה ביומו של בישוף העיר מוסטיאן,

בנדיקט מאליניאן, שתזכרו מהתאריך בפרטות את תלמידיו של פעול הביצוע. השיטה נחשה לאחד הפלוריס ביוור בארכ' ישראל: "נתן לו ד' מטל השם ומברכת הארץ... זהו שטח נאה ובريا באקליטו, מתאים לגנות יירק, לכתרם, עצים וחורשות, משם בפוריותו ומרנן ברגבניות ובשפע פריחות. פה גודלים בשפע עצי האנה, עצי רפון, שקדים וויתים... פה שפע תבאות, יין ושמן, ירקות וקטניות ופרי מן הטעוח, חלב וובש, שטחי מרעה טוביים לעדרים, חורשות ועצים הטוביים לתנורי לבנים ולבישול מאכלים, מחצבות אבניים לבנייה, ומעינות ומצברי מים להשאאת הבתות ולהשקית הגזחים". האדמיניסטרציה הצלבנית מנתה בתקופה של צפת לא פחות מ-260 כפרים עם אוכלוסייה של כמה עשרות אלפי איש, המסؤولים להעיף ניסי של עשרה אלפים קשתים (כנראה, טורים נזרדים), נוסף על האוכלוסייה המוסי לМИת שבמוקם.

השיטה שבועה על ידי הצלבנים כלל לא פחות מ-40 דונמים, שטח, העולה על כל מבצר צלבני בארץ, ואולי אף על כל מבצר, שנבנה אויבע בארץ. המבצר חוקם

בין "ביתה אונס הילדי ומדור המוסלמים", מtower כוונה להטיעם, שמטרתו היא להלחם בבלתי מאפינים. הקשיים היו עצומים, הן מחוסר חומר בנייה והן מחוסר פים, אולם באך, שנתגלתה בחורבות המבצר, ושהופעה באופן טיכני עליידי מערכת גולגולית, מוטות וחבלים, הקלת על תחילך הבנייה. המבצר העצום היה מונע עז' חפיריות עמוקים, שהיו חזובים בסלע בעומק של 14 מטר ושרחובם הגיע ל-12 מטר. כל השיטה הוקף בחומרה כפולה שהגבוהה שבתן הגיעו ל-20 מטר. לאורך מערכת הביצורים החיצוניים ולאורך החומה העיקרית הוקמו מבנים פקளרים, שבהם מצאו מחסה יורי קשת ובוליסטראות. שבעה מגדלים, כל אחד מתם בגובה של 24 מטר ובגובה של 20 מטר, החלימו את מערכת הביצורים. אין ספק בדבר, שאף המזרחה (קלעת), שנבנתה בתקופה מאוחרת יותר עליידי הממלוכים, הוקמה תחילה עליידי הצלבנים.

מבצר ענק זה, שעליה בנדרלו אף על כרך די שלוחית שבטוריה, הכיל חיל-מצב, שאין דומה לו בשום מקום אחר, לא באסיה הנוצרית ולא באירופה. חיל הממצב כלל 1700 איש ביום שלום ו-2200 איש בתקופת מלחמתם. עם אלה גמנו: 50 "אבירי ההייל", 30 מושתיהם, 50 פרשים קלי תנועת, 300 יורי קשת ובוליסטראות, 820 פרקדים ומשתתים, וכלי-400 עבדים מוסלמים. יש לשער, שבמבצר נמצא כ-300 סוסי רכיבה נוספת בהמותיהם ובஹמות-עבדותה.

לשם החזקת מבצר זה, שמספר תושביו היה שווה לזה של עיר אירופית בינונית באותה תקופה, סיטקו הטטפלרים שנתרשו חיטה ושועורה לפני כוח העומס של 12.000 פרדרות, נוספת על אספקת נשק וסוסים לטקטם. במבצר זה היו 12 טחנות מוגנות עליידי מים, טחנות נוספות וגסות של רוח וכן טחנות המונעות עליידי בחומות, שנעודו לטחינת החיטה והשעורה להונת האוכלוסייה. הוצאות הבניה הסתכמו בשנתיים וחצי הראשונות ב-1.100.000 ביזנטים של טוב (2), והחוצה השנתית — ב-40.000 ביזנטים של זהב.

במשך למשך 20 שנה שימשה צפת מגן עיקרי לצלבנים בצפון. לדרגלי המבצר הוקמו עיר ושוק, שקיבלו מרכחות מעכו. ביולי 1266 הושם מצור על צפת עליידי ביברס. שליטה הממלוכי של מצרים. במשך שלושה שבועות ניסת בירוס לושא לכבוש את המקום ורק בnight היסרים הנוצרים שבaille המבצר היבאה לידי שתיה התעריר. בignon להתחייבותו בשבועה, הוציא ביברס להורג את כל חיל המבצר הצלבני, והוא הרס את ביצורי החוף, כדי למנוע היאחזות נוצרית חדשה בארץ, אך צפת לא נדונה להרט. החיים נטרלו מעתה בפנים הארץ, והודות לכך החזקה צפת מעמד עד ימינו.

המרצה השלישי מר י. ברסלבי עמד על צמידת המסורות של מירון ופקיעין.

כבר בתקופת הבית השני, לפחות, היו נהגים להענץ קברים קודושים. התפשטות הקברים הקדרושים בಗיל בימראביבניים היא פרי הצורך לתגבר את הבטחון האזרחי והפרקי בישובים היהודיים והשואפה להחרטך על האנשים ההיסטוריהים, שהיו לפניהם

באותם מקומות. רבים מן הקברים "צמחי" מתוך אוטואציגה אטימולוגית בין שם הכהן ושם האישיות ההיסטורית. עם התפשטות הקבלה בצרפת ובאנגליה עלייתם של מקובלים לכאנן נוסף גורם חדש לצמיחת המסורות בגליל. אמנים המהפרכת, שבקש הארסי להביא בכתה פון המסדרות העתיקות, לא הייתה בת קיימה, אך תקופת הקבלה בצתת כללה בייטה מסורות ווליזיה במקומן מסורות אחרות, כגון אלו של מירון ומקיעין.

בפירון הייתה קיימת מסורת בת מאות שנים של עלייה לקברי היל ושמאי ביום טבח שני, ארבעה ימים לפני ל'ג בעומר. הגורם לנוהג זה היה התופעה האקריסטית, היינו הסתגנות מי גשפים דרך קורת המערה ומכלית אל תוך אדרונותיהם במערת הקברים, תופעה שהחיתה בתמהן את יהודו ארץ-ישראל וועරדה אמונה על גשמי בתוך המערה. כיוון שיום פסח שני סמוך לפורוס העצרת, המועד האחרון, שבו היו מתריעין (מוקען בשופר) על גשפים, והוא חצי חג, התפתחה העליה למערת היל ושמאי ביום פסח שני. העליה הייתה מושכת הפוניטים מארצם קרובות ורחוקות ובכללם גם פלחים מן הגליל. נהוג זה היה קיים מן המאה וה'ג עד המאה ה'ג', לפחות.

עם התפשטות הקבלה ועלילתה המקובלית לצאת הוועתק מרכזו העלייה לפירון מקברי היל ושמאי לקברי רשבבי ובנו ר' אלעזר. עם התגבשות הדעת, של'ג בעומר הוא הוא היום. שבו פסקה המגפה שפרצה בקרב 24 אלף תלמידיו של ר' עקיבא, ובו סמך ר' עקיבא את חמשת תלמידיו, ואת רשבבי בתוכם, ש"העמדו תורה אומה שעה", התחילת עלייה לקברים של רשבבי ובנו בפירון. המקובלים קבעו את ל'ג בעומר ליום פטירתו של רשבבי, שבו סכר את אחורי רווי לתלמידיו; וכיוון שמשיטתו פרחה באוויר ועלתה למלאים, שביהם הוכרו "עלו ואטו דאתכנסו ליהילוא דרשבבי", נחפה יום זה ליום "היהילוא דרשבבי בפירון".

מנג "ההדרקן" הכלוך בזירות בגדים לתוך האש המתלקחת, מתבאר מתחן מנהג קדום ל"שרוף למלאים", שהיה נהוג בתקופת המקרא. מנהג זה חזר גם בימי בית שני ולאחריו אצל נשאי ישראל. "טה הן שרופין עליו (על הנשיה) — כי מיטתו וכל כלי תשימושו". המקובלים קבעו את מנהג השရוף על קבר רשבבי, מחבר ספר הוויה, שהוא, לפי הקבלה, נשיא תורה הנסתור.

בקיעין הולידה הקבלה את המסורות על ר' יוסי דמן פקיעין ועל ר' יהושע בן חנניה. ר' יוסי דמן פקיעין ידוע רק מספר הזוהר, שבו מובא סיפור מופלא על תחיית המתים שזכה לה בכוח עונתו של בנו הקטן לפני הקב"ה. הקו המשותף בתיאורי פטירתם של ר' יוסי דמן פקיעין ושל רשבבי הואר, שאצל שניהם ירצה אש מן השמים והפרידה ביניהם לבץ הסובבים אותם. קבריו של ר' יוסי לא היה ידוע בפקיעין בטמא הטעין, כי הארסי הקדוש קבע אותו בדרך מצפה לנושיאלב. המסורת הפקיעינית מופיעות לראשונה במאת ה'ה, ואחתן גם השם החדש "פקיעין", שכן קודם לכך נקרא המקומ ר'ק בשם הערבי "بوكיעיה". התפתחות השם "بوكיעיה" ל"פקיעין" עברה דרך מערת רשבבי בכפר זה, כיון שבאותה הגרסאות על מקומ הטהרותם של רשבבי

ובנו נוכר מוקם בשם "בקע" או "פקע" התחליו חכמי הגליל, שפכו את המקומות להוות את "בקיעת פקע" עם "ברקעה". מ"פקע" התפתח השם ל"פקיעין".¹

בתקופה מאוחרת מאוד החלו ליחסו ל"פקיעין" גם את מקום ישבתו של ר' יהושע בן חנניה, שעסוק "במעשה מרכבה", וכךון שלא נמצא לו קבר ממשו — התחללו קשרו את שמו עם קברו של האמוראי ר' אושעיה איש טיריא, מערביתמן הכהן "פקיעין". כן התחללו ליחסו את ביתה المقدس בכפר למקום שבו עמד בית-המדרשה של ר' יהושע בן חנניה, אך המסתור לא הספיק להוכיח שרשימ. עופר של מסורת ציירה, שלא התפתחה כל ארכה, הרא גם ציון קברו של "חונקו הקדוש", בנו של ר' יוסי דמן פקיעין בכפר. אפיינית להתקופה היה הטסורת על ר' יוסי פקיעין היא אמונהן של המשפחות הוותיקות בפקיעין, שכן עצמאית של אישיות זו.

אחרון המרצים במושב זה היה ד"ר י. יידין, שספר את עוזבת החפירות הרבעית בחצרו. (סיכום ההרצאה מופיע בספרות בחוברת זאת בעמודים 17-29).

אחרי הצהרים יצא משתתפי היבינוס לאיילת-השחר. כאן נערך סיור בחפירות האזור, בהודרכותם של החופרים.

חמושב היישי (ר' יידין בתשיי 1958.10.2)

המושב היישי והאחרון של היבינוס נערכ באספהיאטרון של אילת השחר וחוקש לסיטופזון על בעיות כיבוש הנילול על-ידי שבטי ישראל והת-נחלתם בו. בראש המושב ישב ד"ר א. בירן. לפני פתיחת הדין השמע מר ז. שפר דברי-ברכה בשם המשק אילת השחר. רביט מחברינו — ציון גנוואם — עוקבים מתוך השתתפות-נפש אחר עבודות החברה לחקרת א"י ועתיקותיה, שכן יודעים הם להעיר את זיקתה העטומה לתולדות ארצנו בימי קדם. גם לישוב זה כבר יש היסטוריה קצרה, וחביבנו מתיירים באמונותם, שאף הם תורמים למחקר — לחקרת ההיסטוריה של העתיד. ומתוך קשל לנילוי התרתכם — הכירינו הנאים בסיטום דבוריו — ומתחן אמונה בגילויים שלנו בהיסטוריה של העתיד, אנו מתחלים לכם, שתתאה הברכה שורה על פעלכם.

בחלקו הראשון של הסיטופזון הרצו ד"ר י. יידין, ד"ר י. אהרוןוי,

גב' טרודה דותן וגב' רות עמירון, והרי סיכום דבריהם:

ד"ר יידין: תנאי מוקדם לפענוחה של הבעיה הנדרונה הוא בירור אפיה של העיר המכוננית התחתונית, המשתרעת על 700 דונם (שהיא גודלה פי שנים-עשר מגידן). התקופה הוכיחה בודאות, שער גודלה זו, שנ做过ת בתקופה הברונזה התיכונית, הוסיפה להתקימות כשהיא נהרסה ונבנתה חליפות במשך מאות שנים. העיר המכוננית הגיעה שוב לשיאה במאות הי"ד והי"ג הינה מימי אל-עמרנה עד סוף המאה הי"ג החפירות הוכיחהו, שאט העיר המכוננית הגדולה, על ביצורייה ושעריה, מקדשיה ובתייה, פקד חורבן גדול, שכן סימני השריפה עדין מכסים בניינים רבים. מיד לאחר הריסתה של עיר זו היא נבנתה מחדש, אם כי בקנה-מידה קטן יותר. שתי הערים התקיימו יחד בתחום הברונזה המאוחרת ב', הינה, במאות הי"ד-הי"ג, מצב דומה לאלו של

אננו מוצאים גם בתולדות העיר הכוננות על גבי החל (שכבות 110—119). העובדה, שמעל לחורבות העיר הכננית האחורה, אולם מתחת לעירו של שלמה, נמצאים שרידי של התקישבות ישראליות דלה, שכליות זומות לאלו של היישובים הישראליים בגליל מן המאות היר"ב והיר"א. מעידה, לדעת הפרצה, על כך, שההתקנות הירושלמיות בಗיל החיהית, כנראה, לאחר כיבושה של חזרה במאה היר"ג ולא לפני.

החרירות שנערכו עד כה, אישרו את כל הידיעות המקראיות הבודדות המדוברות על חזרה. אם נסכים לדעת המקובלת על תקופתו של יהושע, היינו במאה היר"ג, הרי לפי החרירות אין כל סיבה להכחיח, שיוחש לא כבש את חזרה — אלא להיפך. לעומת זאת נקבע את זמנה של דברה — כרבעת מזוז — לסוף המאה היר"ג. הרי אין העומת זו אט נקבעת את הדעות הקיצונית, הן זו שקבעה את היכובש במאות הפט"ו — הייד והן זו שקבעה אותו בסוף המאה היר"ב — לא נתארשו על-ידי החרירות.

ד"ר אהרוןוני התגנץ, המקורות התי津וניים והמחקר הארכיאולוגי הוכיחו, שבטי ישראל התנהלו בתחילת עיקרם באזור החר, ולא היה ביכולם לכבות את תלי העמק הכנעניים. תמונה זו משתקפת גם בגליל לאור המקורות השונים והספר הארכיאולוגי.

חזרה היא כאילו העיר היחידה היוצאת לפועל, שכן לפי יהר י"א כבר נחקרה בימי יהושע חורבן גמור. אולם המקרא עצמו מתכוון לrost זה על-ידי הידיעת, שהחזרה עמדה בראש הברית הכנענית עוד ביום מלחתם דברה. אין יסוד לבטל ידיעת זו, המתחילה ישח כל הידיעות על ההתקנות — ואין סתירה בין שירות דבורה לבין הספר על מלחתם דברות, המשלימים זה את זו.

עורכי התגנץ נחכו למסור את המאורעות בדיקנות, אך לא תמיד ידעו את זמנם הძוק. מלחמת בני ישראל בגליל המתוארת בספר יהושע פרק י"א ייחסה בטעות יהושע. המקורות עצם מודיעים ברוחות על חורבנה של חזרה רק בתקופת השופטים, ככלומר במשך המאה היר"ב.

מתי חרבה העיר הכנענית האחורה של חזרה? עדין אין לכך תשובה ודאית, אך ידוע לנו, שעדר B בתל הנמוך הכהלה — בין השאר — כלים מוקנים מיטופוט "שלוש ב", שהובאו לארכ' במשך המאה היר"ג, ולכל הדעות לא לפני שנת 1300 לפנה"ס. עדין שני במחלוקת עניין סימן קופטה של קירםקה זו והיגן, אם חל הדבר בסוף המאה היר"ג, או בربיע הראשון של המאה היר"ב, עם פלישת גויים הים. מעל לעיר זו נתגלתה עיר כנענית מאוחרת יותר — A, ועכשיה, כנראה, יש על הצל הגביה שתי שכבות כנעניות מאוחרות ל-IB. אין נתונים לקביעת זמן המDOIוק, אך אין שום סיבה להניחו שהחומר לפני המאה היר"ב.

אולם אם שאלת הכרונולוגיה המDOIוקית עדין שנויות בחלוקת, הרי מכל מקום התרברו שתי עבדות טכניות להבנת תהליכי ההתקנות בגליל:

A. חזרה הכנענית נחרבת לחולין (שכבה A למטה, 110A למעלה), ועל חורבנה התקישבו בזרחה אדרית בני השבטים הישראליים (שכבה 110). עובדה זו מסחרת למגררי את המספר ביהר י"א, שמכל ערי כנען בגזען רק חזרה נחרבת חורבן גמור.

ב. שבטי ישראל, שהתיישבו על החרבות, השתמשו בקריאטיקה המכוננית שנרגלהה בסקר של הגליל. קרייאטיקה זו דומה בטיפוסה לкриיאטיקה המכוננית הקורמת לה, אך כבר יש לה אופי עצמאי ומנובש, באופן שקל ממד להכירה. לא יוכל להסביר עובדה זו אלא על ידי ההנחה, שבני שבטים אלה ישבו תקופה מסוימת בסביבה הפטומית, והסתפיקו להניח טסומות. תוך כדי לימוד מן המכוננים, לתרבות חפרית משליהם. עובדה זו סותרת את הסברה על כיבוש הארץ בראשות החתולות ומהאיימת ישת להנחה על כיבושה בזמן יותר מאוחר על ידי בני השבטים, שהתנהלו בהרי הגליל.

עובדות אלה מעידות על חלילci הביבוש וההתנהלות. אך עדין אין אפשרות לנוקבז בדיקן הנדרש את תקופתם. אם מעוניינים אנו בפרטנות של עיה וועל בעיות רבות אחרות, ש רק נגענו בהן, הרי קיימת רק דרך אחת: להמשיך בחפירות של החזר.

ג' ב' דותן: ננטה לקבוע כאן — על יסוד הממצא הקידמי בשכבות של התקופה המכוננית המאוחרת — את זמן חורבונו של היישוב המכונני בחזר. לשם כך יש צורך בבדיקה הטיפוסים של כליהחרס בתקופה זו, על שני שלבייה העיקריים, כפי שהיא מופיעים בשכבות 2 ור' של העיר התחתית. בעונה האחורונה מתגלו נחונים קידמיים, הנוגעים לפראזון זה, גם בשטח העיר העילונית. חכו של ממצא זה צוחת בעיקרו עם הממצא בעיר התחתית. לשם קבלת תמונה שלמה ורצופה של ההתקפות הקידמיות של התקופה המכוננית המאוחרת בדקנו את טיפוסי כליהחרס של שכבה 2, המיצגת את השלב הראשון של התקופה זו בחזר. מכלול הטיפוסים של כלים אלה מחייב אותנו לקבוע, שהשכבה 2 היא מתקופת הברונזה המאוחרת א'. אשר לקביעת זמן של השכבות וב' ור'ו, הממצא הקידמי של השכבה 1 נסקר כיחידה אחת, הוואיל ועד כת לא עלה בידינו להבחין בין טיפוסי כליהחרס בשתי שכבות אלו. מתרתנו היא לקבוע את הגבולות העליון והתחתון של השכבה 1. יש להבהיר בין שתי קבוצות עיקריות: האחת כוללת את הקידמיקה המקומית על סוגיה השונות; ואילו השנייה — את כל היבוא הקידמיות והמייניות, המאפיינות את פרקי הזמן הנדו. שנודעת לנו החיבור מרווח ביחס לקביעת זמן של השכבות שבתו נתגלו. מתחר בדיקת הממצאים הקידמיים המקומיים אנו למדים, שמדובר הטיפוסים אפיוני לתקופה המכוננית המאוחרת במאות היריד והירג לפסה"ג. אין כמעט טיפוסים, המושפעים לתקופה במאה הירג. ואין טיפוסים חדשים, המעידים על פרק זמן זה. הוא הדין לגבי כל היבוא. הקובעים את הגבול העליון של השכבה וב' בראשית המאה הירג ואת הגבול התחתון האפשרי שלא בסוף המאה הירג, בקדוב. מתוך האתירות של כליהחרס של השכבות וב' ור'ו ניתן להסיק, שגם את הקידמיקה של ו' יש ליחס לסוף המאה הירג, שבו נזוכה באופן סופי העיר התחתית.

ג' ב' עמירן: עד מה בדרכיה על השכבות של התקופה הישראלית א' בחזר ועל הקידמיקה שלהן. תחילה החפירה של שתי השכבות הירושלמית הקדומות הוא בשלבי הראשונים בלבד.

שתי השכבות תישראליות ומהותן: בשתיים א' וב' מתגלו בעונת זו שתי שכבות שנן מתקופה היישראלית שלפני תקופת שלטה (היא שכבה 10). שכבה 12, הקדומה בשתייהן, מיוצגת בשני השטחים עליידי בורות מסוימים וקטועי ריצוףם, בעוד שהשכבה, היא השכבה 11, מיוצגת רק בשטח ב' עליידי משטה מורוצף יפה ומוגדר בקירות ושורות בסיסיים של עמודים וכן עליידי קטיעי קירות של מבנים מגורים. לפני כמה ימים התברר, שני אלמנטים אלה מייצגים בעצם שתי שכבות נבדלות, הויל וنمצאו בורות אף מתחת למפלחה המורוצף בשטח ב'.

הקידומיקה של שתי השכבות: הקידומיקה של השכבה 12 אינה עשויה בטיפוסים. יש לה אופי מיוחד ובהיר. כל צורה וצורה מגלה גיבוש ושלמות, וגם זאת ניתן להתחקות אחר האבטייטוס של הקידומיקה המכוננית. לא מזאננו כלוי באהו באותה שכבה ואין בקידומיקה זו עיטורי צבע ומירוק. הקידומיקה של השכבה 11 מעידה על התגונות הצוריות של כל טיפוס ובעיקר על התעשרות מערכת העיטורים. - השורות ומסקנות: עיון בקידומיקה של השכבה 12, שתהיא זהותית לחולoston עם זו של היישובים הקטנים, שנילת אהרון בגליל, מוכיח שיש קורים משותפים בין בין הקידומיקה של היישובים בהר, כגון בית אל, העי, שילה, גבעה ומגידו. אולבריט הצללה לבודד את האלמנטים המאפיינים תרבותו וזהותם בשם יישראליים. למרות השוני הנטסים שבין הקידומיקה שלנו לבין זו של יישובי ההר, חשוב הרבר להגדיש את הדומה יותר מאשר את השונה. עליזודה הדומה ניתן להבחין, שהיו קשרים תרבויותם, או לפחות מוגעים מסוימים, בין אזורים אלה בתקופת, שבה צרו קידומיקה זו בغالיל ובהר בירתא. פירושו של דבר: קשרים וטעה בין המתנחלים והמתבטים באזורי השונים של הארץ, מעין המגע המתואל בברית השבטים בשירות דבורה, כפיוין מעיד הדומה, לכל המתנחלים האלה לא הביאו עמהם מסורת קידומית משליהם, שהרי המתנחלים בגליל ובהר כאחד סיגלו להם דרכיהם ודרךם עבורת, דגימות וצורות של החשובים המקומיים. אמנם הם הטבעו עליהם את חותם הפלוח, גיבשו וייצרו מהם סגנונות חדשים, וכך נהפכה הקידומיקה המכוננית לקידומיקה יישראלית. הגדירה האתנית מתבקשת אפוא מלאית.

עיון בקידומיקה של השכבה 11 מגלה תכונות מסוימות בעיקר עם מגידו, שכבה 6, וגם העי. (הדויחות הsoeverים על בית-אל ושילה לא נתפרסמו עד כה, ורקשה לעמוד על פרטיהם מהפירוט אל). בעיקר יש להציג שני קווים חדשים בקידומיקה, המופיעים בתצורת 11, מגידו 6 וגם עי: א) השיטוש בצעיבה ובטריק החיפוי; ב) כליל פולחן מעוניינם. הקו הראשון כבר מבשר את התחלתת של הקידומיקה היישראלית המפוארת של ימי שלמה ואחאב; הקו השני מרדז על מגני פולחן דומים, או אף שוחים, לאלה שהלרכו בעם, או יותר נכון בקרוב השבטים, בקטנות השונים של הארץ: חזור, מגידו והעדי. עוד מוקדם לדבר על מהות הפולחן, אך מותר להצביע על העוברת, שאותם הכלים שימשו בו במקומות השונים, ומעובדת זו נובעת מסקנות רבות.

כמה מסקנות בעניין התקופה

השכבה 12 נמצאת, כאמור, בתוך תורבותית של השכבה 13. שרידית נתנו על גבי התל של חצ'ור. מטענים קירמיים והיסטוריים הישראליים אכן טעם להניח פער ביןיהם. אין זה מתקבל על הדעת, שהשבטים הימיינזוניים מצאו מקום לסתם, שבו נטו את אוחליות והקימו את חנויותם. עצם אפייה המיזה של השכבה 12 מעיד, שהחובשים עזבם הם הם שיישבו את חורבות. קשת שלא להסיק את יישובת של השכבה 12 לחורבנה של השכבה 13, וקשת לא להיות שתי פעולות אלו לאוות הגורם האתני, ככלומר, לישראליים. בפרק הזמן של התangenות והתחבשות, שקדמו לכיבוש, היו הישראלים בצד הבנאים, ובתקופה זו למדו את מלאכת הקדרות, עיבוד הממתכת, החקלאות ועוד. בכל שטחי החברות החומרית ניכרת המשכיות מסוימת של המסתוריות הבנאיות, המעידת על חיים בצוותא במשך תקופה ידועה. תקופה של הקידומיקה הייחודית של יישובי הרים בישראל נקבעה על ידי אולבריט, בהתאם לאספקטים התייסטרולוגיים שהנחו אותו בעבודתו — והמנחים אף אותו בעבודתנו — לתקופה שבין סוף המאה ה-13 או ראשית המאה ה-12 ועד לימי שאול. הוא לא ראה אפשרות להציג פרקי זמן יותר מוגבלים, וספיק הוא, אם אנו נוכל לעשות זאת ללא חזרות נוספת ונספח וללא מחקר מעמיק במדצ'אן. תקופה של השכבה 6 במגידו היא בין 1140 (שהוא סוף השכבה A7) לבין 1000 (שהיא השכבה 5, המיווסת לדוד), השכבה 6A במגידו, שזמנה נקבע, על-יסוד שבר כחובת של רעמסס ה-6, לשנת 1140 לערך. היא בוגנית במחותה, יש לוושם כלל, שהשכבות 12 ו-13 הן מתקופת השכבה 6 במגידו, אך הדבר טען מחקר נוסף.

הקידומיקה של השכבה 12 עשויה להפין אוור על בעית סוף תקופה של הקידומיקה הבנאיית וראשיתה של הקידומיקה הישראלית באוריה השוניות של הארץ. לבעה זו לא נמצא פרטורן מניה את הדעת אפילו בתיל השפהלה, שבתם נחקרו חפירות רבות יותר מאשר בגוליל. תרבותה של השכבה 12 מלמדת, שלא היה בכוחם של גושאייה (השבטים הישראלים) לכבות עיר בძמודה של השכבה 1B, שנונה, קביעת העובדה, שכובשית של השכבה 13 הם מתישביה של השכבה 12, וכן דמותה העולבה של השכבה 13

לעומת צורתה המפוארת של השכבה 1B היא מסקנה ישירה מהחפירות שלנו.ראשון המשתתפים בדיונים לאחר דבריהם של חברי המשלחת היה ד"ר א. מלמט, שיחד את דבריו לחשור "ראש הממלכות" לאור תעודות חדשנות.

לעומת התעודות המצדיות ומכתבו אל-עדרנה, שאין בהם כדי ללמד על מעמד הבכורה, שתפסה חצ'ור בין שאר ערי כנען הנזכורות במקורות אלה, יש בתעודות מארי משות ראייה למעמדה של חצ'ור כאחד הממלכות החשובים בעולם. מן הארליון המלכותי של מארי (השליש הראשון של האלף השני), המכoir את חצ'ור בלבד — טבין כל הממלכות בארץ ישראל — מסתבר, שתכופות עברו שליחים בין מארי שעיל

גדות הפרת התיישן, ואפילו בבל, ובין חצור. מתקו אחד המכובדים אף יש להסיק, שהליחתי בבל שוו וממושך בחצור. לפי תודעה, שפורסמה לא מכבר, הובאו סמארוי לתזוז כטויות של בדיל. משמעו, שהמנגע בין שתי הממלכות לא היה דיפולרי טאטי גריידא אלא גם כלללי. ידיעה מאלה אחרת על חצור מתוך פרקי'ון לעיר נתפרסמה ב Monk החורין בקטעה פ"ס' ספר חולמות" בבלי (חיבורו המפורסם את תלנים של חולמות ורושם את מהרונותיהם בצדם), המזכיר את חצור כתהנהה והחרונה בדרךו של עובר אורה פארץ בבל.

מקורות אלה מבהירים באורה מוחשית את דברי הכהוב בספר יהושע, כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה", והם הולמים את הממצא הארכיאולוגי של עיר מבצר רב-תמדים לרבי היל של חצור, שקמה בשלב השני של התקופה הברונית התקיינה ושכמתה לא נמצאת בשום מקום אחר בארץ. ראוי לציין, שבאחד הecidedים משכבה זו חרוט בכתב יתדות שם בבל. כמו כן נשא מלך חצור, הנזכר בתעודות מארי, שם בבל, אף עובדות אלו מרמזות על הקשרים האמייצים שבין מסופוטמיה לחצור בתקופות השניהם שקדמו לכיבוש הארץ.

ד"ר ח. תדמור הרצה על חצור במכתבי אל-עמרנה. דמותה של חצור, כעיר בראשית בניל העליון בתחום הכנעני המאוחרת, מצו-טיות במכתבי אל-עמרנה. באוסף זה יש שני מכתבים מאות מלך חצור, המכרים בסוגנון התקופה בפני מלך מצרים אדרון הארץ, כי אכן נאמן הוא לפרטם. במכתבים דומים לפערעה טענניים מושלי צור ועתורתה, מלך חצור הרחיב את תחומי שלטונו מעבר לגבלו הגליל העליון לצד פיניקיה ולצפונו של עבר הירדן המזרחי. עלייה זו של חצור, כעיר-מלוכה וראשית בגליל, חלה, כפי שיש להסביר מנגנות המקורות, סfork לסתות של התקופה אל-עמרנה, היינו בימי אמנתהפו הרגبيיע. בחתימתו להחבות אוור שלטונו התקשר מלך חצור, כאשר מושלי הארץ ביטים ההם, עם הח'בירו — יסוד נוע ופעיל באוכלוסיות סוריה וארכ'ישראלי, שמתוכו גויסו באותה התקופה החילים השכירים. מלך צור פuid: "עוב מלך חצור את ביתו והתקשר עם הח'בירו". פשר עיבתה של חצור — או ביתור דיווק: עיובת בית המלך עליידי המלך — סתום הוא. בהתאם לספרתו של האריכיאולוג הצלפרי שפר, המניח שבאוחם הימים הרבה אוניות ברעדת אדרת, אפשר לשער שאף את חצור פקד אז אסון. אולי מזד אחור עשויה עזיבה זו להתרחש עליידי ביטורים דומים הבאים במכתבי אל-עמרנה אחרים. כפרי הלחץ של אויביהם. כך נhang מלך גבל לשגבורו עליו אויביו. אין מכתבי אל-עמרנה מעלים פרטם נוספים על גורל של חצור. נראה, שהיא הוסיפה לשמש עיר מלוכה חשובה עד שנגנעה בפסעו של סתי הראשון (1310). משחטילה מזרים חדש את מרותה על ארץ כנען.

הגורם הבא היה האב ר. נורה, מנהל המבן המקראי האנטיפורי, שעמד בדבריו על חצור וחתנחותו של שבט אש-ה. הוא חתנגן לדעתו, שהובעו עליידי חוקרים שונים, ובעיקר עליידי ד"ר י. אהרון בעניין דחקת שבט אשר על ידי ממלכת חצור מן הגליל לחוף הים. עובדה היא,

שאין בידינו אפילה ראיית מכוונות לקביעת נחלתו של אשר בשפתה עכו, שכן איתור עריה בסביבה זו מבוטט על זיהויים ייחודיים בלבד. לאחר מכן המכורה תמקראית על כיבוש חצר לאוד החפירות (יהו' י"א, א-טו).

הברצתה עמד במיוחד על אישור המופלא, הניתן לעמידי ממצאים החפירות בחצזרת לתבונת של המכורה תמקראית לגבי ליבושה של עיר זו. הפרשה המתואימה בספר יהושע מכילה שתי פסקות: סיור מעשת על מלחתם מי מרום, ופסקה בסוף הספר הפתוחה, ובת נשבר כוון האבאי של הערים המכוניות בצעון (יהו' י"א, א-ט). ופסקה בסגנון ספר דבריהם, שמסכמת מה שהתרחש לאחר מכן: כיצד שב יהושע ולנד את הערים חוצר ובעלות בריתה (שם, פס' י-טו). במדוע המקרא המודרני נהוג לפקסם במלחמות של עדויות רבות, המכוניות בס' יהושע, ובעקב במלחמות אלה מסתרות אותן פרשיות הכתובות בסגנון ספר דבריהם. אולם מאחריו פרשיות אלה מסתרות מסורות קדומות, המכילות יסודות ריאליים בלתיימופוקים, ועל אלה אפשר לעמוד מתוך ניתוח זהיר של תוכן הפרשיות.

מזה ששתי הפסקות הנזכרות בספר יהושע אפשר להעלות כמה רישומים יסודיים. ראשית, שחצזר היהת פנוי "ראש כל הממלכות" שבביבותה, והשפעתה הגיעה עד לעמק הירדן ("גבן כננות") ועד לחוף הים ("גנות דור"). הקשרים עלפני אוד רחוב זה נתקימו באמצעות רכב הברזל, זו פורשת התקופת התקופות. שנית, מושם כך דודוקה מסופר על חצזר בפסקה השניה, בסגנון ספר דברים, שהוא נשפה באש. גם על בעלות בריתה מסופר שם, שהוא גלבוז וחזרמו, אלא שה"חזרם" שהוות על חצזר היה יותר קיזוני ונמרץ — האל מחות מתעדת הראשון-במעלה. מבחינה זו מקבילה חצזר למעשה ליריחו (העיר הראשונה, שנלכדה בכנען) ולירושלים (ראש ממלכות-הערים שבמרבו הארץ). שלישיית, לפי מסורת המקרא נבשת חצזר לעמידי יהושע עצמו. אפשר שיש במסורת זו האדרה מסיבות של דמות המנהיג הלאומי הנдол, אך עם זאת יש בה גם הנחה "כرونולוגית", והוא, שפלוות הכיבוש מרכז הארץ ובצפונה היו סמכות זו לו, באופן שלא היה ניתן בדעתו היסטורית אותה. אין לבטל מראש הנחה זו, והיא ככלעמה יכולה להיות ממשית. אף אם יתברר, שככל שאור

העיטורים של המסורת המקראית בלתי-histoנים הם. החפירות בחצזר אישרו להפליא את רוב הרישומים האלה, אפיקעלפי שככל הנוגע לפרש תביבוש לא חרג המוצא של חצזר מנתונים סטרטיגריים גודרא. קודם כל נתברר מתוך החפירות, שהצזר הייתה העיר הנдолה ביותר בארץ-ישראל ובסورية הדרומית עד סוף התקופה הברונזה, שכן נקבע, שככל המשטח הגדל שלרגלי התל עצמו לא היה "חצזר" (כפי שהשיבו עד כה), אלא עיר של ממש, פורה ושוקת, שחרבה רק בסוף התקופה המכונית. "עיר תחתונה" זו יחד עם התל מהווים שטח, שהוא גדול פי עשרה ויותר מכל תל רגיל בארץ. עיר בגודל כה זה או שתיהן "ראש ממלכת", ואין פלא שהשפעתה הגיעה למרחקים ניכרים, והדבר ככלעמו כבר נתאשר לעמידי מכתבי אל-עטראנו ומקרים מצריים.

כן נחברך מתוך החפירות, שעריך זו חורבה רק בסוף המאה ה-13 לפנה"ס, כפי שמצווחה ממציאותה של הקירומקה הפיקנית עד לשכבה א'ב. רק על חורבותה של ישוב זה נתקיים זמן מה לאחר מכן יושב בגעני נסוף, עראי ווד' יותר (שכבה ו' וא' בשיטה החדר). העשווי, אגב, להסביר את הדידות הזכרות של החדר בשופ' פרק ד'. אין לתגונת, שהעיר הגדולה נהרבה בידי שכנית של החדר או בידי פלחי מצרים (שבאותה תקופה לא יצאו מארצם). אלא רק עליידי שבטי ישראל.

העובדת המALLEפת ביחסו, שנחברה בחפירות החדר, היא, לדעת הפרצה, זו, שהעיר החדר הרבתה למעשה בזמנן אחד עם הערים שבמרוכז הארץ (ובמיוחד — לנישׂ דביר), שזמן חורבנן של אלו בלבד אינו שניי במחלוקת עליידי האריכיאולוגנים). החדר היה העיר היחידת בארץ, שנחרפה עד כה מזמן עמוק יזרעאל, ולתיatoms הכללי בזמני הכיבוש במרוכז הארץ ובכוננותה, שהרכינה בחפירות אל, יש לו תוצאות פרוחיקות לנכמת לגביה חקר ההיסטוריה היישראלית הקודמת.

ptrון שאלת כיבושה של החדר (כמו גם כיבושם של שאר חלקי הארץ) ומשמעות העדות של החפירות לא יהיה שלמים ללא בידורן של כמה תפיסות הקשורות בעניין זה. תפיסות אלו מונחות, שלמלחתת הכיבוש עצמה קדמה כמה שלבים אחרים, במיוחד של התנהלות שקטה בדרכי שלום (בדעת החוקר הנגרמי אלט). אמנים הפרצה סבור, שיטינו של אלט אינה עולה בקנה אחד עם עדות המקורות הספרותיים והארכיאולוגיים, ולא עוד אלא שהסקר הארכיאולוגי דווקא, שנערך בשנים האחרונות בגליל, עשוי לבטל אותה. עניין זה נגע הפעם בזורה כללית בלבד.

ד"ר ש. טל מוזן: הסיפור המקראי על כיבוש החדר — הן בגרסת שבט' יהושע והן בגרסת שבט' שופטים — מלמד, שלא בחדרו ראי שמלוכות שבגליל הצפוני הכתוב מדבר. אין לתגונת, שההיסטוריה המקראית היה מזכה את יהושע או את דבורה בכיבוש מלחתית וויאלייסטית של עיר עצומה ומובצת כחדרו, שעה שלצורך כיבושה של יריחו, שנפלה בהרבה מהדרן בחתנה ובחשיבותה, נזקקו בני ישראל במשירים לסיעיטה דسمיא.

ה דעת נותנת, שבימי יהושע לא הצעינו בני-ישראל במסעות כיבוש צבאים מעבר לשלוותה הר אפרים בכיוון לעמק יזרעאל, ובימי דבורה — לא מעבר להר תבור. מטהבר, שחדרו זו, שנכבהה עליידי בני ישראל, שכנה בתחום הצפוני של מרכז הארץ, תיינו, באורו, שבו יש לבקש גם את קדש. ספרות מאוחרים, שביקשו לפחות את יהושע יהושע ודבורה, הרכיבו על סיורים אלה של כיבוש החדר וקדש מסורות של החדרראש הממלכות ושל קדר נפתלי. תחילה זה נסתיע גם בעובדה, שזכר האתרים הפחות חשובים נזחת בפניו ודורש הבולט של המרכזים הצפוניים, שעמדו עד לתקופות מאוחרות.

על "תורת התנהלות שבטי הגליל והמקרא" דבר ד"ר ט. גאורג.

הסיפור המקראי על מתלך התנהלות הוא שלם והרומני: יהושע מכח את מלך החדר ובעלי בריתו במירמורם, כובש את הגליל כרלו ושורי את החדר; כעבור זמן

בחברה לחקרת א"י ועתיקות

מוסר ה' את ב"י "ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחזרה" — מלך ולא מולן, כי הצורך
הרבתה, ובית מלך החזר מזא מקלט בחזרות. הנויים — עיר בקצת מערב. וכן הוא
הפסוק כלו: (שר' ד', ב'): "וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחזרה ושר
צבאו סיסרא, והוא (מלך) יושב (עתה) בחירות הגויים". "זתהלך יד ב"י תלוון וקשה
על יבין מלך כנען עד אשר הכרתו את יבין מלך כנען" — זה המשך מלחמת דברה
osisrala, וזה כיבוש חירות הגויים שבקצה מערב ע"י זבולון, השכן שבסודו; ומעתה
יהיה עמק עכו עמק זבולון, בשעה שבזמן המלחמה עד "אשר ישב לחוף ימים ועל
טרציו ישコン".

לחוקר המקרא ידוע יטה, שכן הסיפור המקראי בא לש凱 את המציגות היהיס-
טוריית. יתרון וייחנו, שמחקר עמוק ונוגדים אלכיאולוגיים יפסלו את הסיפור המקראי
ההרמוני ביותר, בתנאי אחד: שהשערה חדשה, המתבססת על הארכיאולוגיה, תהיה
הגינויות יותר וمتבלת יותר על הדעתמן הסיפור המקראי. וכך, כמובן, מקום

התורפה שבתרות ההתנחות של מוז—אהרון.

נניח לרוגע, שהסקר בשליש הגליל העליון הוא אפיינו למדוי, כדי שנוכל להסביר ממנו
פסקנות לבני ממלך ההתנחות (זהדבר מוטל, לדעתה, בספק, כי אין לפחות דבר טן
העובדת, שמייסדי היישוב בחלק הגבורה ביותר של הגליל יישרלים הם). נקבל את
המצב, כפי שהוא מתואר בטפטחו של אהרון בעמ' 104 בטטרו "התנחות וגוי",
ונקבל את דעתו של מוז, שחרשות הגויים הוא גליל הגויים המיוער ושיסרא מושל
בגיל ו' זה בשם יבין מלך החזרה. עתה תידרש השיטה הו לענות על ארבע שאלות:

א) לשם מה יידר סיסרא מן ההר לעמק, כדי לחתקיף מצד תענך ומגידו את הר
התבור — והוא הלא ישב בהר מלכתחילה? אומר מוז באנצ' המקראית (ג') כי "ברק
בן אביגעם משך את סיסרא מחרשות הגויים אל נחל קישון, כלופר לעמק, והנהיל
לו תבוסת" — באיזה כוח משך. הלא יישרל יושבים בהר, לא בעמק?

ב) אם האצלו המורדים הגיעו בכח את רכב סיסרא לעמק — למה יידרו הם לעמק,
הלא התר הוא מקום יישובם, והעמק נזכיר?

ג) אם ייכו בני יישרל להרハイ את גבולם לצד העמק — מדו"ע לא השוו להתקפת
מלך החזר על יישובייהם, על נשיהם ועל טפם, בשעה שהగברים ישבו במתנה המבווצר
בהר התבור, ומדו"ע לא פרץ מלך החזר מצד שם אודום (קrown חטין עפ"י אהרון).
הסוכחה לגובלם בדרך הבינלאומיות הטובה העוברת על פניו תבור, ולא התקיף את
ישראל מאחור?

ד) "זברק רדף אחרי הרכב ואחריו המלחמה עד חרשות הגויים" (ט"ו, ד' טז) — עד
כאן, וחרשות הגויים לא הדר, כי היא עיר נכירה בקצת מערב, שאפשר היה לכבשה
בஹשך המלחמה (ר' למללה). ואילו לפי מוז ואהרון, חרשות הגויים הוא הגליל
היישראלי. ומוז קובע (אנצ' מקראית ג'): "משם (מן העמק) רדף אחרי הרכב ואחריו
המלחמה עד חרשות הגויים, כלומר: עד איזור התרים" — הרי ברק רדף בתבור ארץ
נכירה והגיע עד האיזור היישראלי, ושם לא חדר. מתי סופ-סוף ישבו בני ישראל אל
נסחים ולא טפם?

אני איני רואת תשובה על השאלות הללו. נדמה לי, שישית זו מעורפלת בהרבה מן השיטה המקובלת, כפי שתוארתי למטה.

מר ש מואל ייבין סיכם את בעיות כיבוש הארץ, והרי תמצית דבריו: אין לנו בבעיות כיבושו של אזור מאורי הארץ بلا לדון בבעיות כיבושה של כל ארץישראל, כדי שאפשר יהיה לבחון, אם אכן משתbezות המסקנות במסגרת הכלכלית.

סבירות קביעת הזמנים מצוויות ארבע עובדות תיצונית, הקובעות את הסוגרת התאריכית: א) הזכרת השם אשר, שאין להימנע מזיהויו עם השבט אשר, כבר ביום מלכותו של סתי הא' (1290—1311 לפסח'ן); ב) הזכרת השם ישראל, כגון נשב בארץ, באסטילת ישראל של מרדנפתח (1214—1224 לפסח'ן); הלה נלחם בארץ, כנראה בשנת מלכותו השלישית (1221 לפסח'ן); ג) האסטילת השנייה של סתי הא' מבית שאן מדברת, כנראה, על התנפלוות של משפטו יששכר, בסירעם של החבידיו על משפטה אשורי; ד) קישור יסודה של מלכת סיון האמורית אל התופרות האמוריות לשתי חבל دمشق ומן קזר לאחר קרב קדש בין דעםם הב' מצדדים ומוסחי מלך החותמים (1285 לפסח'ן).

כמה טיננסים במקרא (פרק יהיס בס' דה'א; סימןathy זרכים שנות, שבון עברו בניישראל בעבר הירדן מורה, לפי פרקים שונים בס' במדבר; פרק א' בס' שופטים) מעידים על כך, שהכיבוש היה תחילה ממשה. עדויות נוספות מוסיפות מן התעודות "התה' צוניות" ומן הממצאים הארכיאולוגיים אפשרות לתעלות סבירה נוספת פרשנות הכיבוש המרכזית, המבצעת בשלושת גלים:

א) שבטי משפחות אשר ואולי מפתלי, בעשור התשיעי למאה הייד לפסח'ן, כנראה,

הסתננות שלוחה דרך מקום התרופה המפורשת של עמק בית שאן;

ב) שבטי לאח (יהודה עם שמעון וויאובן; ישכר עם זבולון), בסוף המאה הייד או בתחילת המאה הייג, דרך מעבר טבת (?) מול בוק, כנראה בפריזה בכוח הורען, דוסת, שביל עלייה זה כרכוכים שמו ומשמעותו של משה לריבונו, ואולי נמצא בו גם משפחות של לוויים;

ג) שבטי רחל (בית יוסף: מנשת, אפרים ובנימין), ברבע השני של המאה הייג, הפורצים דרך מלכות סיון אל עربות מואב, ומשם — לאחר כיבוש יריחו וכוריית ברית עם הנבעונים, אל הדר אפרים, בגל עלייה זה כרכוכים שמו ומשמעותו של יהושע בן נון, ומשמעותו שהוא מהיגנו של הגל האחרון תלתה בו המסתור העממית את פרשנות הכיבוש כולם.

רק לאחר מכון מתחילה, כנראה, התפשטון של משפחות ישראליות (בעיקר מראובן וממנשה) חורה אל עבר הירדן מורה, ושם הן מוצאות שיירי משפחות ישראליות קרובות (יאיר, הנזכר בתעודות אשוריות מן המאה הראשונה של המאה הייג לפסח'ן בין הנגדים בסביבות הפרת הרכון; גלעד; גדר (?), מיטי מלחמות יהושע עם סיון (?)).

רק לפרק חוםן שלאחר חידת שבטי רחל לאرض יש ליויחס, כנראה, את ההתנג'

בחברה לחקירות א"י ועתיקותיה

שווית בכוח הזרע עם ממלכת חצור הכנענית. כנראה בכך ששני השנים שבין השנה היהת לרעמסס השני (1272 לפנה"נ) והשנה הג' לירושו מונחתה (1221 לפנה"נ). יתרון כי יהושע עצמו עזמו ניהל את המعرבה, או שהמיסורה המאוחרת יהסה אותה לו בשל היותו גוש פרשת הכיבוש.

דומה שכעבור כמה שנים בלבד אירעה החתוגנות השנייה עם סיסרא, שר צבא יבין, שנייה, כפי שאפשר להניחותיו, לקים ריבונות חוקית של חצור, אף לאחר חורבנה של זו, מקום מושבו ב"חירות הנשים".

בדין זה אין לשכלה, שлемשה נפתחה פרשת הכיבוש בידי האבות (כיבוש שכם, פרשת דינה, הדומה לעלינו מכדורו של שבט דן — משפט השפותה), ולא נסתימה אלא בידי דוד — עם כיבוש ירושלים תחילת (בקירוב 1000 לפנה"נ), ובבראה כמה מהרונות המובלעות הכנעניות לאחררכן (בקירוב 996–991 לפנה"נ). לעומת, הפרשה נפתחה זמן רב לפניו מעשה הכיבוש העיקרי (במאות היד–היאג' לפנה"נ) ונמשכה כל ימי השופטים וראשית המלוכה.

בסכמו את הויכוח צין פרוף' ב. מזור – בין השאר – שהഫירות בחצור קידמו את מחקרת של תקופת התרבות המאוחרת בארץ ואישרו את המסתור במקרא על חורבנת השלם של חצור הכנענית. אמם עדין לא נמצא פתרון לביעית הכרונוגרפיה האבסולוטית של חורבן זה. לדעתו יש יסוד להנחה, שהצור חרבה ומןמתה לאחר מלחת דברות, ככלומר, בתחלת המאה היב. יש להעיר, שהנחה זו מותנה בקביעת סיום של תקופת התרבות בארץ בכלל.

מר יוסף אבירם נעל את הכנisos בדרכי תודת וברכה לכל אלה שננתנו את ידם להצלחתו, ובראשו וראשונה לראש עיריית צפת ולמצידת, לט' אלקי' נפתלי ר' שניצח על כל הפעולה הקשורת בטיסורים בחצור, למוכירותו ארילת השחר, למיטרחה, שללא עוזרת לא היוו מצליחים להתגבר על התסתערות מכל קצוות הארץ, ולכל הנוראים האחרים, שאילו באנו לפרט את שמותיהם — לא היוו מפסיקים. יבואו כולם על הרכבה!

בחצור חורו המשתפים לצפת. למחמת בשעת הבוקר נערך ביקור בצד שמלאחריו חורו באי הכנisos לבתייהם.

ארץישראל, ספר ה'

ביום י"א בתשרי תש"ט (25.9.58) נערך בביתה הנשי בירושלים – על ידי הוועד המנהל וה媼וצה של החברה לחקרת ארץישראל ועתיקותיה – מסיבה לכבודו של חפרוף' בנימין מזור לרגלי הופעת הלוובץ "ארץישראל", ספר ה', שחוקדש לו לירבל החמשים שלו, בטעיבה נכח: נשיא המדינה ורעייתו, שר ממשלה, חברי הכנסת, באירוע מוסדות תרבות, אנשי מדע, ילדים ותלמידים. מר י. בר' צבי, נשיא הפדרציה, לידם בדרכיבלה את פני הباءם. ד"ר י. ידין שימוש יושבר ראש של המסיבה.

בחברה לחקירת א"י ועתיקותיה

פרופ' נ. ה. טור-סיני סקר את דרכו המדעית של פרופ' מ. מימי למזריו במרניה עד לכינותו לאוניברסיטה העברית, כמורה בגיאוגרפיה ההיסטורית של א"י ובהולדות ישראל בתקופת המקרא, ועד להיבורתו לכהנות הרשות של הרקטור והנשיא במוסד זה. בכל פעולותיו של מ. בשטחים שונים, שהוא שוד עליון בתנופה וללא אותה, מפלאת היא — בין השאר — הזדהותו עם זריכיו של הצייר וחיסכונו הנלבב לאנשיות העובדים במחצgene. מר ש. ייבין, מנהל מחלמת העתיקות במשרד החינוך והתרבות, העלה על נס את תרומתו המיהודה של פרופ' מ. בשדה הארכיאולוגי של א"י ואת חלקו המכריע בתישיגות של החברה לחקרת א"י ועתיקותיה. פרופ' א. א. אורבר, יושבראש המכון למדעי היהדות של אוניברסיטה העברית, עמד על המעמסה הגדולה, המוטלת על פרופ' מ. בפעול שיקומת של האוניברסיטה, שלאחר ניתוקה מהורידוזים הייתה נתונה במצב של חתפורה. במיוחד ראיות להערכת מידות האישיות ההיסטוריות: פשוטות, ענוותנות ותחשיבות מלאה בעדינות הזולת. אף אם מנוגדות הן לאלו שלו. ד"ר ח. תדרמן הפליג בשחו של פרופ' מ. כטור רחבעוף וכידיך נאמנו של תלמידיו, הפלחה אותן בעין יפה בדרכם המרעית. מר י. אבירם, מסר פריטים מאלפיים על המאובנים המודובים, שהושקעו ביריבו הידוע של "ארץ ישראל", ספר ה, ובהשפעתו ממש שנתיים רצופות. ד"ר י. יידין עמד על שלוש חכונות שנתרבען בבן פרופסורי מ. שיצרו באיש-מדוע אחד הוא גדי ביתר: א) אישיות על השמורים, התירה בלתי פסקת לתקופות בתחום מחקרי: ב) הקשרן וההעזה לבחון פעם בפעם מחדש את דעותיו לאור התגליות וההתפתחויות בעולם המדע; ג) זיקתו שכמעט אין דומה לה, לתלמידיו, הבאה על ביטוי לא רק בהדריכת וההורשת עזקה ועוזה מטור רוחבלם, אלא גם בשמה לא צרים על הישגיהם. מר י. ברכבי, נשיא המדינה, העלה זכרונות על פעולתו המשותפת עם פרופ' מ. בחקרת עתיקותיה של א"י משך למשך 25 שנים.

פרופ' מוזרביע את תודתו לכל אלה, שטרחו בהקמת הספר והטיעים שפעלו המדיית במשך כשלושים שנה יונקט מקור אחד, שהוא — אהבת הארץ וארץ-ישראל, בארץ הארץ. כל ימי שקד על שמירת הרמה המדעית תוך הסתייעות בשיטה, המנצלת את כל הכלים והאמצעים למחקר פורה וUMBROSUS בתחום העבר של עם ישראל וארכ'ישראל, ויש לציין מתוך קורתડות, שכבר זכינו לכך, שלאנשי המדע במדינת ישראל נתיחדר מקום בראש כל שטחי הפקול ההיסטורי הארכיאולוגי ותגיאוגרפיה של ארץ-ישראל.

"ארץ החתים"

בקבות סיור ארכיאולוגי בתולדות של קבוצת מורים וסטודנטים בארכיאולוגיה מהאוניברסיטה העברית ערכת החברה סיורת הרזאות בירושלים ובחיפה על הנושא "ארץ החתים". עד עכשו התקיימו הרצאות הבאות: פרופ' ד. עמירן (תולדות הארץ ונופת), פרופ' ב. מוזר (מושבות אשוריות באנטוליה),גב' רות עמירן (אנטוליה

בחברה לחקירות א"י ועתיקותיה

הקדומה וארכז'ישראל), ד"ר א. מלטס (סמלכת החתמים וקשרית לארכז'ישראל), ד"ר ח. תדמור (הארכיאון הממלכתי של ביתם החתמים), ד"ר י. ידין (חבליטים ופסלים מארץ החתמים), ד"ר ג. אבינגד (קרטופה — ביצוריה, פטלית וכותובותה). 2. החרצאות האחרונותות התקיימנה אחר הסוף: פרופ' מ. אבנירונה (אמנות וארכיאטורה ביזנטית בתוכליה) ביום שלישי, 5 למאי בירושלים ויום 11 במאי בחיפה, פרופ' א. חד (בעיות תרבותיות בתוכליה והמודרניות). ביום שלישי, 19 במאי כל החרצאות נערכו ב"בית-הלהל" ולוז תמנות בפנס קסם.

(המשך מעמוד 4)

עד ימי התנאים. אפיינית לגישה זו היא גם הפתיחה לספרו על ההיסטוריה של הבית השני, המוקדשת לשלב האחרון של תקופת הבית הראשון. קלונגר פרסם שורה ארוכה של מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית הראשון, שמקצתם כונסו באחרונות בכרך מיוחד בכתביו ("מחקרים חדשניים ומקורות עתיקים", מסדה 1957), המעידים על ראייה רבת-תפקידים בתחום זה, וכש שבחיבורי על הבית השני השכיל להבהיר את הזיקה שבין עם ישראלי לבני העולם ההלניסטי והרומי, כן ידע לשלב את תולדות ישראל בימי הבית הראשון בתוך המסגרת הכללית של המורה הקדום. כל ימי עקב קלונגר בהתעניינות רבה אחר התגלויות הארכיאולוגיות והאפיי גראפיות, שהיו עשוות להפיץ אוור חדש על פרשיות שונות של ההיסטוריה הישראלית. כבר בשנת תרס"ג הדפיס ב"השלוח" עתיק ותרגם עברי של הפריסטה של שנחריב, ובפרטומו זה פתח פרק במדע העברי; ובמאתרו "ספלת נינה על פי תעודה חדשה", שהופיע ב"השלוח", תרפ"ה, עומד הוא — אחד הראשונים בקרב אנשי-המדינה — על חשיבות המרובות של הכרוניקת תבבליות, שנפתחסת על ידי האשוריולוג גבר.

הכרך הראשון של "ההיסטוריה של הבית השני", שיצא בהש"ט, משמש עדות מובהקת לכך, שמדובר לא הוסחה דעתו מתעדות אשורי, בבל ופרס. כן, למשל, מסתיע הוא בסקרים על המלך יהויכין בתעדות החדשות, שנתגלו בארכונו של נבוּכְדָּנוֹאֶצְרָן.

גם בשנות חייו האחרונות פרסם קלונגר כמה עבודות בתולדות ישראל בימי קדם, שנודעה לנו חשיבות עקרונית ומתודית אחת. בבחינה זו ראוים לפחות מיחד מאמרי "הכיוון החדש במחקר של ההיסטוריה הישראלית הקדומה" (ספר אורבן, תשס"ו) ו"מפני מה לא נזכר ידמיהו בספר מלכים?" (ספר קפלן, תש"ג). המאמר האחרון הוא מחקר מלאך ביחס לעניין הערכתם ההיסטורית של המקורות המקראיים; ואפק-עלסי שמחברו לא התכוון לבורר בו, כמו גם בכתה מתחקרו אחרים, פרשיות היסטוריות נשכחות לשטן, אלא להציג על הלקח שמצוירים בני דורנו להסביר מהן, אין הדבר גורע משקלן המדעי. אין ספק בדבר, שכשווינו של קלונגר להבחן בקשולים הטעויים בין העבר וההווה הפרטת את משנותו ההיסטורית; ומתחך שהיה מעוררת בשאלות-החיים בדורו דוקא, זכה גם להעניק במשמעותם של תהליכי היסטוריים פורכניים בעבר הזרה.

א. מלטס